

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

VIKTORIJA ŠILOBRIT
(TAIKOMOJI KRIMINALINĖ PSICHOLOGIJA)

VAIKYSTĖJE PATIRTO SMURTO SĄSAJOS SU AGRESIJA IR SAVIKONTROLE
NUTEISTŪJŲ IR BENDROS POPULIACIJOS IMTYSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Aistė Bakaitytė – Bagdonė

Vilnius, 2025

TURINYS

PRATARMĖ	3
I. TEORINĖ PROBLEMOS ANALIZĖ	5
1.1. Vaikystėje patirto smurto samprata	5
1.2. Agresijos samprata.....	7
1.3. Nusikalstamo elgesio samprata	9
1.4. Socialinės paramos samprata.....	10
1.5. Savikontrolės samprata	11
1.6. Sąsajos tarp vaikystėje patirto smurto ir agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse ..	12
1.7. Reaktyvios ir proaktyvios agresijos skirtumai tarp nuteistų už smurtinę ir nesmurtinę nusikalstamą veiką	14
1.8. Socialinės paramos vaidmuo kaip ryšio moderatorius tarp vaikystėje patirto smurto ir agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse.....	15
1.9. Savikontrolės vaidmuo prognozuojant nusikalstamą elgesį.....	16
1.10. Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai	18
II. METODIKA	20
2.1. Tyrimo dalyviai	20
2.2. Duomenų rinkimo ir kintamųjų įvertinimo būdai.....	20
2.3. Tyrimo eiga	26
III. TYRIMO REZULTATAI	31
IV. REZULTATŲ APTARIMAS	42
V. IŠVADOS	47
LITERATŪRA	48
PRIEDAI	62

PRATARMĖ

Smurtas prieš vaikus yra globali problema. Pasak UNICEF (2024), šeši iš dešimties vaikų (arba 400 milijonų vaikų) iki 5 metų amžiaus nuolat patiria fizines bausmes ir (arba) psichologinį smurtą iš tėvų ir globėjų visame pasaulyje. Nuo smurto kenčia vaikai nepriklausomai nuo rasės, etninės grupės ir socialinio bei ekonominio sluoksnio (Arruabarrena ir kt., 2017). Todėl svarbu laiku atpažinti ir pranešti apie patiriamą smurtą teisėsaugos ar vaikų teisių institucijoms, tačiau daugelis žmonių šiais laikais pranešimą apie smurtą prieš vaikus vis dar prilygina vaikų paėmimui iš šeimos, kas yra didžiulė problema, kurią vis bandoma spręsti (LeCroy ir Milligan-LeCroy, 2020).

Iš tiesų, mintis, kad tėvai ar kiti artimos aplinkos žmonės atsitiktinai ar tyčia nesusilaiko nuo fizinio, emocinio, seksualinio smurto prieš vaikus, kelia rūpestį visuomenei jau ilgą laiką. Tačiau smurtas prieš vaikus yra unikalus tuo, kad šios patirties tyrimas susijęs su etiniais ir praktiniais apribojimais, nebūdingais kitoms problemoms. Pavyzdžiui, dažnai labai sunku gauti prieigą prie asmenų, kurie, kaip žinoma, patyrė smurtą (pvz., jaunuoliai, esantys globos įstaigose), nes reikia, kad bet kokiam tyrimui pritarėtų daugelio lygių valstybės ir vietos valdžios institucijos, o net ir tada dažnai apribojama prieiga prie teisiškai konfidencialios informacijos (pvz., valstybės bylos) (Jackson, 2023).

Nepaisant sunkumų, tyrimų apie šios problemos pasekmes yra atlikta nemažai. Pavyzdžiui, yra teigiama, kad vaikystėje patirtas smurtas susijęs su agresyviu elgesiu (Fagan, 2020; Ran ir kt., 2023). Tuo tarpu tyrimai su reaktyvia ir proaktyvia agresija yra daug retesni šiame kontekste bei dažniausiai atliekami su vaikais ir paaugliais. Šie tyrimai byloja, kad reaktyvi agresija yra susijusi su vaikystėje patirtu smurtu (Richey ir kt. 2016; Ford ir kt. 2009; Connor ir kt., 2004; Schwarzer ir kt., 2021; Li ir kt., 2022). Vaikystėje patirto smurto sąsajas su reaktyvia agresija galima paaiškinti socialiniu-kognityviniu modeliu. Šiame modelyje teigiama, kad ankstyvoji priešiška vaiko patirtis gali lemti paauglių polinkį priskirti kitiems priešiškus ketinimus. Vaikai, kurie dviprasmiškose situacijose dažnai daro išvadą, kad kitų ketinimai yra priešiški, bus labiau linkę reaguoti agresyviai kaip keršto ar savigynos būdu (Verhoef ir kt., 2019). Daug sudėtingiau yra su proaktyvia agresija, kadangi tyrimai pateikia nevienareikšmius rezultatus: vieni teigia, kad vaikystėje patirtas smurtas yra susijęs su proaktyvia agresija (Connor ir kt., 2004; Schwarzer ir kt., 2021; Li ir kt., 2022), o kiti - ne (Richey ir kt., 2016; McRae ir kt., 2021; Ford ir kt., 2009).

Panaši nevienareikšmė situacija yra su bausmę atliekančiais asmenimis, kadangi pagal atliktus tyrimus dauguma nuteistųjų bent kartą yra patyrę smurtą vaikystėje (Cuadra ir kt., 2014; Moore ir kt., 2013), todėl teigiama, kad vaikystėje patirtas smurtas dažnai susijęs su reaktyvia agresija, o ne proaktyvia agresija (Silvern ir Griese, 2012; Kolla ir kt., 2013; Myers ir kt., 2018; James ir kt., 2020). Tačiau šiai

išvadais yra prieštaraujančių tyrimų (Koolschijn ir kt., 2023; Pechorro ir kt., 2021), todėl nėra iki galo aišku, kokią įtaką turi vaikystėje patirtas smurtas ir jo dimensijos reaktyvios ir proaktyvios agresijos vystymuisi nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse.

Be to, šiais laikais vis dažniau aktualūs yra tyrimai tiriant savikontrolės lygį nuteistųjų imtyje, norint išsiaiškinti jos poveikį nusikalstamumui (Kundakova ir kt., 2022; Jones ir kt., 2023; Bunch ir kt., 2018). Tačiau Lietuvoje tokių empirinių tyrimų vis dar trūksta. Todėl šis tyrimas prisideda prie teorinių žinių gilinimo ir praktinių taikymų įkalinimo įstaigose.

Atsižvelgiant į tai, šio tyrimo tikslas - nustatyti sąsajas tarp vaikystėje patirto smurto, agresijos, savikontrolės ir nusikalstamo elgesio.

I. TEORINĖ PROBLEMOS ANALIZĖ

1.1. Vaikystėje patirto smurto samprata

Egzistuoja daugybe smurto prieš vaiką apibrėžimų. Vienas tokių apibrėžimų teigia, kad smurtas prieš vaiką - tai bet kokie kito asmens - suaugusiojo ar nepilnamečio - veiksmai, kuriais vaikui padaroma didelė žala (Fayaz, 2019). Pasak Muela ir kt. (2012), smurtas prieš vaiką – tai bet kokia fizinė ir (arba) psichologinė žala, kurią tėvai ar globėjai padaro savo globojamiems ar prižiūrimiems vaikams arba vaikams, už kuriuos jie yra atsakingi, dėl fizinių, seksualinių ar emocinių veiksmy, kurie trukdo ar kelia grėsmę tinkamam vaiko vystymuisi ir pažeidžia bendruomenės reikalavimus dėl gero elgesio su vaikais.

Iš esmės smurtas prieš vaiką yra privatus įvykis, t. y. kalbame apie elgesį, kuris vyksta privačioje namų erdvėje. Paprastai tai yra sritis, kuri negali būti intensyviai nagrinėjama. Be to, tėvai, o dažnai ir vaikai, yra motyvuoti laikyti patiriamą smurtą paslapyje. Tėvai dažnai nenori, jog kas nors sužinotų, kas vyksta už uždarytų durų, nes baiminasi teisėsaugos ir vaikų netekties, tačiau kyla klausimas - kodėl vaikai tyli. Iš tiesų, kai kuriems vaikams grasinama, kad jie tylėtų, t. y. jiems aiškiai sakoma, kad niekam nesakytų, kas vyksta, nes kitaip atsitiks kas nors baisaus vaiko gyvenime (Fayaz, 2019). Tėvai netgi gali mokyti vaikus papasakoti istorijas, kad jie pasiaiškintų kitiems savo patirtus sužalojimus. Kitų vaikų priežastys, dėl kurių jie nepasakoja apie smurtą, yra sudėtingesnės - nuo gilaus gėdos jausmo iki nežinojimo, kad tai, kas vyksta, yra blogai arba skiriasi nuo to, kas vyksta kitose šeimose. Kadangi daugelis vaikų niekada patys neatsiskleis, turėtume būti kuo pastabesni, kad išsiaiškintume, su kuriais vaikais buvo netinkamai elgiamasi (Fayaz, 2019).

Nors nė vienas vaikas nėra atsakingas už patirtą smurtą, kai kurios vaiko ypatybės gali padidinti netinkamo elgesio su vaiku riziką, įskaitant vaiko amžių ir specialius sveikatos priežiūros poreikius ar negalią (Van Horne ir kt., 2018). Pavyzdžiui, mažiems vaikams gali būti didesnė netinkamo elgesio rizika, nes jie yra labiau priklausomi nuo globėjų ir praleidžia daugiau laiko su jais, palyginti su vyresniais vaikais (Austin ir kt., 2020). Taip pat vertėtų paminėti skurdą, kaip vieną iš smurto prieš vaikus rizikos veiksnių, kadangi Kim ir Drake (2018) tyrime nustatytos stiprios teigiamos sąsajos tarp Jungtinių Amerikos Valstijų oficialių pranešimų smurto prieš vaikus ir skurdo.

Dažniausiai apibrėžiamos trys smurto prieš vaikus formos: fizinis smurtas, emocinis smurtas ir seksualinis smurtas. Svarbu paminėti, kad jei vaikas kenčia nuo vienos smurto formos, labai tikėtina, kad jis kenčia ir nuo kitų smurto formų (Fayaz, 2019).

Fizinis smurtas prieš vaiką - globėjo veiksmas, dėl kurio vaikas tyčia sužalojamas (McCoy ir Keen, 2022). Pavyzdžiui, fizinis smurtas prieš vaiką gali pasireikšti smūgių sudavimu ranka ar daiktu

(pvz., diržu, šaka, virve, mediniu šaukštu, irklu), mušimu, spardymu, mėtymu, kandžiojimu, smauginimu, panardinimu, nuodijimu, apiplikinimu (pvz., garais ar karštu vandeniu); deginimu (pvz., cigaretėmis, įkaitintu lygintuvu, virve); arba kitų priemonių (pvz., pjaustymas, ginklo naudojimas, plaukų tempimas) naudojimas, siekiant fiziškai sužaloti vaiką. Kūdikystėje fizinis smurtas gali būti tyčinis kūdikio numetimas arba stiprus jo purtymas, kuris gali sukelti galvos traumą (t. y. sukrėsto kūdikio sindromą) (Rodriguez ir Gonzalez, 2019).

Emocinis smurtas prieš vaiką apima elgesio būdą, kuris kenkia vaiko emociniam vystymuisi ar vertės jausmui. Tai gali būti nuolatinė kritika, grasinimai ar atstūmimas, taip pat meilės, paramos ar patarimų trūkumas. Emocinį smurtą dažnai sudėtinga įrodyti, todėl gali būti sunku jį sustabdyti. Be to, ši smurto forma dažnai pasireiškia kartu su kitomis smurto formomis (pvz., fiziniu smurtu). Emocinio smurto pavyzdžiai: reguliarus tyčiojimas; neigiamas lyginimas su kitais; sakymas vaikui, kad jis yra "niekam tikęs", "bevertis", "blogas" arba "jaunystės klaida"; reguliarus rėkimas, gąsdinimas; vaiko ignoravimas kaip priekaištas, tylėjimas; fizinio kontakto su vaiku ribojimas (jokių apkabinių, bučinių ar kitų prieraišumo ženklų) (Fayaz, 2019). Vienas iš dažniausiai pasitaikančių emocinio smurto tipų yra verbalinis, t. y. įžeidžiantis elgesys, susijęs su kalbos vartojimu (Noh ir Talaat, 2012). Terminologiškai verbalinis smurtas - tai grubūs žodžiai, kuriuos asmuo išsako fiziškai neliesdamas asmens, tačiau jie daro didelį psichologinį poveikį savižudybės rizikai (Mahmud ir kt., 2020). Dažniausiai verbalinis smurtas pasireiškia šaukiant ant vaiko, sakant šiurkščius žodžius, grasinant vaikui, įžeidinėjant ir keikiant vaiką (Fuadah ir kt., 2023).

Pastebima, kad dažniausiai smurtą prieš vaikus naudoja tėvai, visų pirma fizinį ir emocinį (įskaitant verbalinį) smurtą, po to motinos, ypač emocinį (įskaitant verbalinį) smurtą, po to broliai, o giminaičiai ir kiti artimos aplinkos žmonės smurtą naudoja rečiau. Toks tėvų elgesys gali būti susijęs su jų įsitikinimais, kad griežtumas yra vienintelis tinkamo auklėjimo būdas arba jie yra psichologiškai prislėgti, arba tėvai yra per daug užsiėmę darbu ir negali bendrauti ar aptarti su vaikais kokių nors problemų. Be to, motinos dažnai būna užsiėmusios namų ruoša, jaunesniais broliais ir seserimis, neretu atveju nepaisydamos kitų vaikų poreikių (Kotb ir Ahmed, 2019).

Seksualinis smurtas prieš vaiką - vaiko ir suaugusiojo sąveika, kai smurtautojas vaiką naudoja seksualinei stimuliacijai. Seksualinį smurtą taip pat gali įvykdyti jaunesnis nei 18 metų asmuo, kai tas asmuo yra žymiai vyresnis už auką arba, kai smurtautojas yra valdžios ar kontrolės padėtyje (Hartman ir Burgess, 1989). Seksualinis smurtas prieš vaiką paprastai apima nepageidaujamą ir netinkamą vyresnio asmens seksualinį priekabiavimą prie vaiko arba jo apnuoginimą, lytinių organų lietimą ar glamonėjimą, įsiskverbimą oraliniu, analiniu, vaginaliniu būdu arba bandymą santykiauti (Andrews ir kt., 2004). Kai seksualinis smurtas įvyksta šeimoje, jo socialinis apibrėžimas yra incestas, o seksualinį smurtą, kurį

vykdo ne šeimos nariai (t. y. vyresni vaikai, stipresni vaikai, suaugusieji, kaimynai, globėjai, nepažįstamieji ar šeimos draugai), vadinama seksualiniu priekabiavimu (Hartman ir Burgess, 1989). Reikėtų akcentuoti, kad vaikams atskleisti informaciją apie patirtą seksualinį smurtą gali būti nepaprastai sunku, kadangi per daug jautri tema, o neatskleidimo pasekmės gali pakenkti fiziniam saugumui ir psichologinei gerovei (Azzopardi ir kt., 2019).

Smurtas taip pat gali pasireikšti, kai vaikas nėra tiesioginis smurto objektas ir mato tėvų tarpusavio smurtą (Lloyd, 2018). Kai vaikai susiduria su artimoje aplinkoje vykstančiu suaugusiųjų smurtu, dažniausiai įsivaizduojame fizinį smurtą, t. y. muštynes ir pan., tačiau vaikų patirtis neapsiriboja tik tuo, ką jie mato savo akimis. Daugelis jų pasakoja apie itin traumuojančius išgyvenimus, kuriuos jie patyrė girdėdami garsus ar iš nuotrupų suprasdami, kas vyksta – net jei to nematė tiesiogiai (Edleson, 1999).

Apibendrinant, šiame tyrime vaikystėje patirtas smurtas bus suprantamas kaip bet kokio kito asmens - suaugusiojo ar nepilnamečio - veiksmai, kuriais vaikui padaroma didelė žala, įskaitant fizinį, verbalinį, seksualinį smurtą ir matytą smurtą tarp tėvų.

1.2. Agresijos samprata

Agresija - tai bet koks elgesys, kuriuo siekiama pakenkti ar sužaloti kitą gyvą būtybę (Baron ir Richardson, 1994). Neabejojama, kad agresija buvo daugelio mūsų senovės protėvių, gyvenusių mažomis grupėmis, prisitaikymo būdas. Patinai naudojo agresiją, norėdami gauti prieigą prie patelių, maisto, pastogės ir kitų išteklių. Patelės naudojo agresiją, kad apgintų savo palikuonis ir gautų jiems išteklių. Taigi agresyviausi mūsų evoliucinės praeities individai vienu metu buvo tie, kurie greičiausiai perdavė savo genus vėlesnėms kartoms. Tačiau žmonėms tampant vis socialiesniems, agresija prieš kitus socialinės grupės narius, nuo kurių priklausė jų išlikimas, tapo mažiau adaptyvi ir daugiau destruktivi. Agresija gimdo agresiją ir, atrodo, sukelia daugiau problemų nei jų išsprendžia (Bushman ir Huesmann, 2010).

Yra keletas pagrindinių požymių, padedančių atskirti agresiją nuo kitų reiškinių (Allen ir Anderson, 2017). Pirma, agresija yra stebimas elgesys, o ne mintis ar jausmas. Nors agresijai būdingas mąstymas (pvz., priešiškos nuostatos, įsitikinimai, mintys ar norai) ir būdingos emocijos (pvz., pyktis, įniršis ar keršto troškimas) gali būti ir dažnai būna svarbūs agresyvaus elgesio pirmtakai, tačiau nei agresijai būdingas mąstymas ir emocijos nelaikomi agresija. Antra, elgesys turi būti tyčinis ir atliekamas siekiant pakenkti kitam žmogui. Tai reiškia, kad atsitiktinė žala (pvz., netyčia užminama ant kojos kam nors perpildytame kambaryje) nelaikoma agresija. Tyčinis elgesys taip pat yra svarbesnis už atitinkamo

elgesio rezultatus (t. y. ar iš tikrųjų buvo padaryta žala, ar ne). Tai reiškia, kad agresija nelaikomi atvejai, kai vienas asmuo kenkia kitam siekdamas jam naudos (pvz., kai gydytojas, gelbėdamas paciento gyvybę, amputuoja jam koją, bet taip sukelia skausmą). Ir atvirkščiai, agresija laikomi atvejai, kai asmenys bando pakenkti kitam asmeniui, bet jiems nepavyksta to padaryti (pvz., asmuo šauna, norėdamas ką nors nužudyti, bet nepataiko). Trečia, agresija susijusi su žmonėmis, o tai reiškia, kad negyvų daiktų žalojimas (pvz., spardymas kojomis į sieną, lėkščių daužymas ar daužymas kumščiais į stalą) nelaikomas agresija, nebent tai daroma siekiant pakenkti kitam asmeniui (pvz., pradurti prieš automobilio padangas). Galiausiai, žalos gavėjas yra motyvuotas tos žalos išvengti. Pagal šią sąlygą tokie reiškiniai kaip mazochizmas (t. y. malonumo, dažnai seksualinio, gavimas iš skausmo) ar savižudybė į agresijos sritį nepatenka (Allen ir Anderson, 2017).

Agresyvus elgesys gali skirtis savo funkcija (Murray-Close ir Ostrov, 2009). Agresija, kuri visada kyla kaip atsakas į kokią nors provokaciją, paprastai yra impulsyvi, apima pyktį ir yra motyvuota pirmiausia noru kam nors pakenkti, vadinama reaktyvi agresija. O proaktyvi agresija paprastai yra iš anksto apgalvota, neemocinga ir pirmiausia motyvuota kito tikslo, bet nebūtinai pakenkti, pavyzdžiui, gauti pinigų (Allen ir Anderson, 2017). Toks elgesys gali pasireikšti jau nuo vaikystės (Hubbard ir kt., 2010). Pirminės agresijos apraiškos pasireiškia vaikų elgesyje jau antroje pirmųjų gyvenimo metų pusėje bei pasireiškimo dažnumas didėja su amžiumi (Szegal, 1985). Tačiau agresyvaus elgesio (ypatingai reaktyvios agresijos) pikas yra pastebimas jau paauglystėje. Kadangi paauglystėje vyksta nuolatinė funkcinė nervų grandinių, kuriomis grindžiami procesai, svarbūs reaktyviai agresijai, įskaitant reakciją į emocinius dirgiklius, emocijų reguliavimą, sprendimų priėmimą ir socialinį atlygį, taip pat paties „agresijos tinklo“ reakcija (įskaitant migdolinį kūną, pagumburį), raida (Lickley ir Sebastian, 2018).

Dažnai elgesys, kuris atrodo kaip reaktyvi agresija, iš tikrųjų gali turėti proaktyvų tikslą, pavyzdžiui, berniukas pyksta, kai jam neleidžiamas norimas žaislas, nes jis tikisi, kad pyktis padės jam gauti tą žaislą. Kita vertus, iš pažiūros proaktyvus agresyvus veiksmas kartais gali būti uždelsta reakcija į ankstesnį įvykį, pavyzdžiui, berniukas keršija po to, kai prieš porą valandų iš jo buvo tyčiojama. Taigi būtent ribiniais atvejais laiko tarpas tarp stimulo ir agresyvaus veiksmo negali būti vienareikšmiškai naudojamas reaktyvinei agresijai nuo proaktyvios agresijos atskirti (Kempes ir kt., 2005).

Reaktyvi agresija yra labiau susijusi su nereguliuojamu pykčiu, o proaktyvi agresija - su mažesne užuojauta (Jambon ir kt., 2019). Jaunuoliai linkę dažniau demonstruoti reaktyvią agresiją, kai kasdien susiduria su intensyvesniu pykčiu. Tokia agresija gali būti siejama su emocijų reguliavimo sunkumais ar neigiamų emocijų būsenų nepastovumu. Socialinei adaptacijai būtina gebėti valdyti tiek teigiamas, tiek neigiamas emocijas (pvz., nusiraminti grįžus į klasę po pertraukos, susilaikyti nuo perdėto džiaugsmo laimėjus žaidimą), tačiau reaktyviai agresyvūs vaikai ir paaugliai gali būti ypač jautrūs emociniams

dirgikliams, todėl jų reakcijos gali būti per stiprios tiek į pyktį, tiek į džiaugsmą. Todėl visai tikėtina, kad pyktis yra vienas iš pagrindinių veiksnių, skatinančių tokį agresyvų elgesį (Moore ir kt., 2019).

Be to, pastebėta, kad agresijos pasireiškimo liudytojams, pavyzdžiui, bendraamžiams ir mokytojams, labiau priimtinesnė vaikų reaktyvi nei proaktyvi agresija. Teigiama, kad reaktyvi agresija yra labiau pastebima ir matoma mokytojams, o nemaža dalis proaktyvios agresijos, pavyzdžiui, patyčios ir dominavimas prieš kitus, gali vykti bendraamžių tarpusavio santykiuose, ir bendraamžių pastebėjimai apie ją gali būti tikslesni (Salmivalli ir Nieminen, 2002). Proaktyviai agresyvūs vaikai gali geriau slėpti savo agresyvų elgesį, naudoti jį labiau apskaičiuotai, kad gautų kuo didesnę atlygį ir išvengtų sankcijų, bausmių, todėl į juos rečiau atkreipiamas dėmesys (Carroll ir kt., 2018).

Proaktyviai agresyvūs vyrai vaikystėje yra linkę į eksternalizuojančias problemas (agresyvumas ir nedrausmingumas), į prisitaikymo problemas paauglystėje (elgesio problemos, prastas dėmesingumas ir prasti mokymosi rezultatai) ir suaugusiųjų amžiuje (nusikalstamumas). Proaktyviai agresyvios moterys vaikystėje yra linkusios į internalizacijos problemas (nerimas), o suaugusios - į neurotiškumą, nors joms būdingos panašios prisitaikymo problemos kaip ir jų bendraamžiams vyrams. Tiek proaktyviai agresyvūs vyrai, tiek moterys pasižymi prastais pasiekimais mokykloje, paauglystėje nesilaiko taisyklių, yra prastai dėmesingi ir turi elgesio problemų, o suaugę smarkiai vartoja alkoholį (Pulkkinen, 1996).

Apibendrinant, šiame tyrime reaktyvi agresija bus suprantama kaip atsakas į kokią nors provokaciją, o proaktyvi agresija - iš anksto apgalvota, neemocinga.

1.3. Nusikalstamo elgesio samprata

Prieš aptariant nusikalstamą elgesį, turime apibrėžti nusikaltimą. Bendriausia prasme nusikaltimas – tai veiksmai (arba neveikimas), už kuriuos visuomenė nusprendė bausti (Cassel & Bernstein, 2007). Taip visuomenė uždraudžia elgesį, kuris, jos manymu, prieštarauja jos piliečių, jų nuosavybės ir pačios visuomenės interesams. Įstatymai priimami siekiant apsaugoti žmones, nuosavybę ir politines bei socialines institucijas. Šie įstatymai apibrėžia draudžiamus veiksmus - nuo nužudymo iki neatsargaus vairavimo ir daugybės kitų veiksnių, nustato teisėsaugos procedūras ir nurodo bausmių už teisės pažeidimus būdus ir laipsnius (Cassel & Bernstein, 2007). Taigi, nusikalstamas elgesys – tai elgesys, pažeidžiantis įstatymus. Kad asmuo būtų nuteistas už nusikaltimą, jis turi veikti tyčia ir be pateisinamos priežasties ar preteksto, tačiau net ir tyčinis nužudymas gali būti pateisinamas tam tikromis aplinkybėmis, pavyzdžiui, savigynos atveju (Bartol & Bartol, 2017). Nusikalstamo elgesio modeliai visuomenėje struktūrizuojami atsižvelgiant į teisėto ir legalaus elgesio modelius. Šiame kontekste asmenys kuria ir

atlieka veiksmus, kurie turi santykinę tikimybę būti apibrėžti kaip nusikalstami. Taigi nusikalstamu elgesiu laikomas elgesys, kuris skiriasi pagal tai, kiek jis atitinka teisėtus visuomenės elgesio modelius. Nusikaltėlio elgesys vertinamas atsižvelgiant į visuomenės segmentų, turinčių įgaliojimus formuluoti ir taikyti baudžiamąją teisę, normas (Clinard et al., 1994).

Anot Guerrero (2022), nusikalstamas elgesys dažniausiai yra skirstomas į smurtinius nusikaltimus (veikas) ir nesmurtinius nusikaltimus (veikas). Smurtiniais nusikaltimais laikomi visi šie nusikaltimai: žmogžudystė (įvairių laipsnių), netyčinis nužudymas (savanoriškas ir netyčinis), išžaginimas ir kitos seksualinės prievartos formos, užpuolimas panaudojant šaltąjį ginklą, pagrobimas, apiplėšimas, užpuolimas sunkinančiomis aplinkybėmis, neatsargus pavojingas elgesys ir paprastas užpuolimas (užpuolimas ar bandymas užpulti be ginklo, dėl kurio nesukeliamas joks sužalojimas arba sukeliama lengvas sužalojimas). Nesmurtinių nusikaltimų spektras: sukčiavimas, mokestiniai nusikaltimai, kyšininkavimas, klastojimas, reketas, vagystės, įsilaužimai, turto pasisavinimas, elektroniniai nusikaltimai, tapatybės vagystės, neteisėta narkotikų gamyba ir platinimas, vaikų pornografijos laikymas ir platinimas, nusikalstama žala turtui - tai tik keletas svarbiausių pavyzdžių (Guerrero, 2022).

Apibendrinat, nusikalstamas elgesys bus suprantamas kaip elgesys, pažeidžiantis įstatymus susidedantis iš dviejų dimensijų: smurtinė ir nesmurtinė nusikalstama veika.

1.4. Socialinės paramos samprata

Socialinė parama - tai suvokimas, kad žmogus yra globojamas, vertinamas, suprantamas, kad jis gali sulaukti kitų svarbių asmenų pagalbos ir įvertinimo ir kad jam bus suteikta pagalba, kai jos prireiks (Piechurska-Kuciel, 2017). Taip pat socialinė parama gali būti apibrėžiama kaip parama, kurią asmuo gali gauti per socialinius ryšius su kitais asmenimis, grupėmis ir didesne bendruomene (Lin ir kt., 1979). Socialinė parama paprastai teikiama tarp žmonių, kurie priklauso tam pačiam socialiniam tinklui (Shumaker ir Brownell, 1984). Glaudūs santykiai paprastai sukuria platesnį paramos rūšių spektrą nei atsitiktiniai pažįstami, o socialiniai ryšiai, griežčiau apibrėžti normatyviniais vaidmenų apibrėžimais, paprastai teikia labiau specializuotą paramą (Gottlieb ir Bergen, 2010).

Socialinė parama gali patenkinti žmonių poreikį bendrauti ir taip sušvelninti žalingą izoliacijos ir vienatvės poveikį. Per socialinę paramą žmonės gali patirti priklausymo jausmą, kuris patenkina jų ryšio su kitais poreikį. Su šia funkcija susiję ištekliai gali būti rūpestis, meilė, supratimas, intymumas ir sustiprintas priklausymo jausmas (Shumaker ir Brownell, 1984). Socialinė parama ir bendradarbiavimas

gali paskatinti harmoniją ir stabilumą, padėti žmonėms sureguliuoti savo emocijas ir jaustis sveikiems (An ir kt., 2024). Be to, svarbus yra aktyvus (dėmesingas) klausymasis. Esant stresinėms aplinkybėms, klausymasis gali būti svarbi paramos išraiška, padedanti žmogui išlieti jausmus ir išspręsti problemas. Tačiau atsiskleidimas gali turėti ir neigiamų padarinių. Paramos gavėjai gali jaustis sutrikę dėl informacijos, kuria pasidalijo, ir net piktintis „smalsaujančio“ draugo rūpesčiu (Shumaker ir Brownell, 1984).

Apibendrinant, socialinė parama bus suprantama kaip suvokimas, kad žmogus yra globojamas, vertinamas, suprantamas, kad jis gali sulaukti kitų svarbių asmenų pagalbos ir įvertinimo ir kad jam bus suteikta pagalba, kai jos prireiks.

1.5. Savikontrolės samprata

Savikontrolė - tai gebėjimas keisti savo emocijas, reakcijas, ypač siekiant jas suderinti su tokiais standartais, kaip idealai, vertybės, moralė ir socialiniai lūkesčiai, kas padeda siekti ilgalaikių tikslų (Baumeister ir kt., 2007). Siekiant daugelio ilgalaikių tikslų reikia slopinti reakcijas, kurios atitinka trumpalaikius, bet ne ilgalaikius tikslus. Pavyzdžiui, ilgalaikis tikslas - turėti sveiką kūną, todėl gali reikėti slopinti norą pasimėgauti šokoladiniu pyragu. Tačiau šie ilgalaikiai tikslai nepasiekiami vien tik slopinant impulsyvų elgesį, nesuderinamą su ilgalaikio tikslo siekimu. Iš tikrųjų, ilgalaikio elgesio, atitinkančio ilgalaikius tikslus, inicijavimas gali būti toks pat svarbus, jei ne svarbesnis. Pavyzdžiui, norint sėkmingai mokytis, reikia inicijuoti daug elgesio būdų, kurie gali iš karto neteikti pasitenkinimo (o kartais net visai neteikti malonumo) (Gillebaart, 2018).

Kasdieniam gyvenime gausu pagundų, kurios meta iššūkį mūsų savikontrolėi ar valios pastangoms. Žinoma, žmonės dažnai geba nepaprastai gerai atsispirti pagundoms, tačiau kartais pagunda tampa stipresnė. Tokias situacijas paprastai išgyvename kaip konfliktą tarp dviejų antagonistinių jėgų, kurios daro nesuderinamą įtaką: viena jėga ragina mus daryti tai, kas, mūsų manymu, yra protinga, o kita - daryti tai, ką diktuoja malonumas. Kad atsispirtume pagundai ir pasirinktume protingesnę alternatyvą, reikia savikontrolės (Hofmann ir kt., 2009). Savikontrolė suteikia galimybę reaguoti apgalvotai, užuot pasidavus pirminiam impulsui (Baumeister ir kt., 2007).

Pasak Maloney ir kt. (2012), savikontrolę sudaro dvi dimensijos: impulsyvumas ir susivaldymas. Impulsyvumas - tai polinkis veikti iš karto, nepaisant galimų neigiamų pasekmių (DeYoung ir Rueter, 2010). Stevens ir Stephens (2010) impulsyvumą apibrėžia kaip lengvesnio ir greitesnio varianto pasirinkimą, kai sunkesnio ir vėlesnio varianto rezultatas yra geresnis. Apskritai šis apibrėžimas sutampa su tuo, kaip šis terminas suprantamas kasdienybėje - impulsyvūs sprendimai lemia klaidas. Pavyzdžiui,

pasakydamas, kad „Aš impulsyviai nusipirkau telefoną“ reiškia, kad jei būčiau sustojęs ir pagalvojęs apie ilgalaikes pasekmes, nebūčiau pirkęs šio pirkinio (Stevens ir Stephens, 2010). Pagrindiniai impulsyvumo bruožai: pirma, impulsyvumas apibrėžiamas kaip polinkis, elgesio modelis, o ne pavienis veiksmas. Antra, impulsyvumas apima greitus neplanuotus veiksmus, kurie atliekami sąmoningai neapsvarsčius veiksmo pasekmes. Šis bruožas skiria impulsyvumą nuo sutrikusio vertinimo ar kompulsyvaus elgesio, kai planavimas įvyksta prieš elgesį. Impulsyvumas dažnai susijęs su rizika, tačiau jis nėra rizikos, kuri dažnai siejama su pojūčių ieškojimu, rezultatas (Moeller ir kt., 2001). O susivaldymas – tai polinkis apmąstyti ir apsvarstyti prieš pradėnant veikti (Carver, 2005). Maloney ir kt. (2012) mano, kad susivaldymas susijęs su savidisciplina ir pasipriešinimu pagundoms. Taigi, labai impulsyviems asmenims reikia didesnio susivaldymo, kad pasiektų tokių pačių savikontrolės rezultatų kaip ir mažiau impulsyvūs asmenys (Carver, 2005).

Apibendrinant, savikontrolė šiame tyrime bus suprantama gebėjimas keisti savo emocijas, reakcijas, ypač siekiant jas suderinti su tokiais standartais, kaip idealai, vertybės, moralė ir socialiniai lūkesčiai.

1.6. Sąsajos tarp vaikystėje patirto smurto ir agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse

Literatūroje randama įrodymų, kad tarp vaikystėje patirto smurto ir agresijos egzistuoja sąsajos (Xie ir kt., 2020; Li ir kt., 2022; Zhu ir kt., 2020; Moore ir kt., 2020; Woehrle ir kt., 2022). Manoma, kad tarp vaikystėje patirto smurto ir agresyvaus elgesio yra reikšmingas teigiamas ryšys, o tai reiškia, kad asmenys, kurie dažniau susiduria su smurtu prieš vaikus, gali pasižymėti agresyviu elgesiu (Ran ir kt., 2023). Vaikystėje patirtas smurtas gali sukelti agresyvų elgesį su kitais, pavyzdžiui, muštynes, kenkimą kitiems, arba agresyvų elgesį kenkiant sau, pavyzdžiui, savęs žalojimą ir savižudišką elgesį (Fayaz, 2019). Teigiama, jog smurtą vaikystėje patyrę asmenys turi polinkį į agresiją, kadangi jie turi elgesio ir emocijų disreguliacijos sutrikimų, o dėl šios temperamento disreguliacijos jie lengvai pyksta (McAuliffe ir kt., 2006). Kai vaikai auga namuose, kuriems būdingas smurtas ar griežtas auklėjimas (įskaitant fizinį, verbalinį smurtą), jie išmoka modeliuoti priešiškas atribucijas ir agresyviai spręsti problemas. Kai jie pradeda bendrauti su kitais žmonėmis, dėl emocinės disreguliacijos ir socialinių kognityvinių šališkumų derinio, išprovokuoti jie pradeda rodyti reaktyviąją agresiją. Jei šis modelis nesikeičia, vaikai, kurie yra reaktyviai agresyvūs savo bendraamžių atžvilgiu, gali tapti suaugusiaisiais, kurie yra reaktyviai agresyvūs kitų atžvilgiu (McAuliffe ir kt., 2006). O reaktyviai agresyvūs vaikai gali išmokti, kad agresija

yra veiksminga, kai siekiama instrumentinių tikslų. Todėl vaikai, kurie iš pradžių pasižymi daugiausia reaktyviaja agresija, ilgainiui gali imtis proaktyvios agresijos. Taigi daugelio vaikų reaktyvioji agresija greičiausiai yra ankstesnė už proaktyvią agresiją ir yra jos raidos katalizatorius. Tokį besiformuojantį elgesio modelį įtvirtina smurtauojantys tėvai ir deviantiniai bendraamžiai, kurie vaikams rodo proaktyvaus agresyvaus elgesio veiksmingumą. Galiausiai šis modelis gali virsti ilgalaikė proaktyvia agresija, pasireiškiančia nepilnamečių arba suaugusiųjų nusikalstamumu (McAuliffe ir kt., 2006). Ang ir kt. (2018) irgi padarė išvadą, kad tiek reaktyvi agresija, tiek proaktyvi agresija reikšmingai ir teigiamai prognozuoja delinkvenciją, bet priduria, kad vis dėlto proaktyvi stipriai prognozuoja.

Kalbant apie sąsajas tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio seksualinio smurto, matyto smurto tarp tėvų su reaktyvia ir proaktyvia agresija bendros populiacijos imtyje, tokių tyrimų yra ganėtinai mažai (ypač su atskiromis vaikystėje patirto smurto dimensijomis). Vienas iš tokių tyrimų yra Richey ir kt. (2016), kuriame teigiama, kad smurtas prieš vaikus yra susijęs su reaktyvia agresija. Tačiau Richey ir kt. (2016) bei McRae ir kt. (2021) mano, jog smurtas prieš vaikus ir proaktyvi agresija nėra susiję. Tokius rezultatus gavo Ford ir kt. (2009), kurie savo tyrime mini, kad berniukai, kurie praeityje patyrė fizinį smurtą, gali būti ypač linkę į reaktyvią, bet ne - proaktyvią agresiją, o tarp seksualinio smurto prieš vaikus ir reaktyvios arba proaktyvios agresijos apskritai nėra reikšmingo ryšio. Tačiau kitų autorių teigimu smurtas šeimoje yra susijęs su proaktyvia agresija (Connor ir kt., 2004). Tuo tarpu emocinio smurto (įskaitant ir verbalinį smurtą) patyrimas vaikystėje turi tiesioginės teigiamos įtakos proaktyviai agresijai suaugus, t. y. egzistuoja ryšys tarp patirto emocinio smurto (įskaitant verbalinį) ir proaktyvios agresijos, bet emocinis smurtas neprognozuoja reaktyvią agresiją (Schwarzer ir kt., 2021). Emocinį smurtą patyrę vaikai agresyviu elgesiu verčia kitus atsitraukti nuo savęs, jie gali būti vieniši ir todėl sunkiai susidoroti su kasdienio gyvenimo iššūkiais (Şenkal Ertürk ir kt., 2020). Be to, Li ir kt. (2022) tyrimo rezultatai parodė, kad vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų ir smurtas prieš vaikus yra susiję su vėlesniu reaktyvios ir proaktyvios agresijos taikymu.

Tuo tarpu, kitokie rezultatai aptinkami tyrimuose su nuteistaisiais (tokių tyrimų yra dar mažiau). Pavyzdžiui, Koolschijn ir kt. (2023) tyrimo, kuris buvo atliktas su teismo psichiatrijos pacientais, metu rasta, kad pacientai, kurie dažniau patyrė smurtą vaikystėje, pasižymėjo didesne agresija. Taip pat, tiriant ryšį tarp netinkamo elgesio su vaikais ir agresija tarp gyvenančių teismo psichiatrijos centre pacientų, nustatyta, kad didesnis smurto prieš vaikus lygis yra susijęs su abiem agresijos potipiais, t. y. reaktyvia ir proaktyvia agresija. Autoriai aiškina tokius rezultatus tuo, kad į jų imtį pateko pacientai, kurie dažnai patyrė smurtą praeityje ir vis dar patiria jį dabar. Be to, gali būti, kad teismo psichiatrijos pacientams dėl jų įvairių psichiatrinių diagnozių ir smurtinio elgesio istorijos (kiekvienas pacientas įvykdęs smurtinį nusikaltimą) dažniau pasireiškia ir proaktyvi agresija, ir reaktyvi agresija (Koolschijn ir kt., 2023). Dar,

viename iš tyrimų atliktų su vaikais - nusikaltėliais, teigiama kad vaikams, patyrusiems daugybini smurtą, kyla ypatinga disociacinių simptomų ir reaktyvinės agresijos pasireiškimo rizika (Silvern ir Griese, 2012). Pechorro ir kt. (2021) patebėjo, kad traumuojančios įvykiai tiesiogiai teigiamai veikia nusikaltimų sunkumą ir proaktyvią agresiją. Taip pat manoma, kad vaikystėje patirtas fizinis smurtas yra susijęs su reaktyvia agresija tarp smurtinę veiką įvykdžiusių nuteistųjų, kurių psichopatijos rodikliai yra aukšti (Kolla ir kt., 2013). O Myers ir kt. (2018) tyrimas parodė ryšį tarp matyto smurto ir vėlesnio agresyvaus elgesio bei mano, kad šis ryšys gali būti svarbesnis aiškinant vėlesnę reaktyvią agresiją nei proaktyvią agresiją. James ir kolegos (2020) atliko tyrimą, kurio rezultatai rodo teigiamą ryšį tarp vaikystėje patirto smurto ir reaktyvios agresijos. Ši išvada nestebina, atsižvelgiant į tai, kad logiška manyti, jog smurtą prieš savo vaikus naudojančios tėvai yra tie, kurie modeliuoja neadekvatų elgesį, pavyzdžiui, smurtą artimoje aplinkoje.

Kalbant apie šio ryšio stiprumo palyginimą tarp šių dviejų imčių, tai tokių tyrimų atlikta nėra, tačiau Maneiro ir kt. (2024) atliktame tyrime su nepilnamečiais pastebėjo, kad bendros populiacijos imtyje nepilnamečiai pasižymi mažesniu reaktyvios ir proaktyvios agresijos lygiu, palyginus su nuteistais nepilnamečiais. Ir tai nestebina, nes nepilnamečiai nusikaltėliai yra linkę būti labiau asocialūs. O vaikystėje patirtas smurtas gali turėti didelės įtakos asmens vystymuisi ir padidinti jo riziką vėliau gyvenime įsitraukti į nusikalstamą veiklą (Liu, 2023). Bei Moore ir kt. (2013) tyrime daugiau nei pusė (60 %) jaunų nusikaltėlių nurodė, kad patyrė smurtą prieš vaikus, kas patvirtina, kad dauguma bausmę atliekančių asmenų yra patyrę smurtą vaikystėje. Todėl tikėtina, kad nuteistųjų imtyje ryšys tarp vaikystėje patirto smurto reaktyvios ir proaktyvios agresijos bus stipresnis nei bendros populiacijos imtyje.

Taigi tyrimų, nagrinėjančių smurto ir agresijos sąsajas, rezultatai ne visada pateikia vieningus rezultatus, kas nurodo tolimesnį šių ryšių tyrimų reikalingumą.

1.7. Reaktyvios ir proaktyvios agresijos skirtumai tarp nuteistų už smurtinę ir nesmurtinę nusikalstamą veiką

Proaktyvią agresiją turinčius nusikaltėlius geriausiai galima apibūdinti kaip nusikaltėlius, kurie siekė aiškiai apibrėžto tikslo, pavyzdžiui, apiplėšti auką, o reaktyvūs nusikaltėliai dažniau taikosi į pažįstamas aukas, pyksta ant aukų ir mano, kad aukos išprovokavo smurtą (Cornell, 1996). Reaktyvią agresiją turintys nusikaltėliai spontaniškai, neplanuotai užpuola, būdami supykę, tačiau būna ir taip, kad jie kruopščiai suplanuoja ir įvykdo kažkieno nužudymą (pavyzdžiui, kai juos netikėtai atstūmė), bet jie patys gali nenurodyti, kad auka juos iš karto išprovokavo, ir neigti, kad nusikaltimo metu buvo

susijaudinę dėl pykčio. Priešingai, yra ir nusikaltėlių, taikančių proaktyvią agresiją, kurie veikia impulsyviai, būdami pykčio būsenos. Pavyzdžiui, nusikaltėlis, kuris netikėtai susiduria su vyru, turinčiu didelę pinigų sumą, tuomet jis pareikalauja pinigų, tačiau supyksta dėl sarkastiško vyro atsako ir jį mirtinai sumuša. Taigi, skirtumas tarp proaktyvios ir reaktyvios agresijos turinčių nusikaltėlių nėra absoliutus (Cornell, 1996). Todėl, daugeliu atvejų nuteistieji (tiek už smurtinę veiką, tiek nesmurtinę veiką) naudoja ir reaktyvią, ir proaktyvią agresiją (Cornell, 1996; Maneiro ir kt., 2024). Taip pat Cima ir kt. (2013) nustatė, kad proaktyvi agresija dažnai pasireiškia kartu su reaktyvia agresija, tačiau pykčio ir kitokio susijaudinimo lygis būna „paviršutiniškas“ arba ne toks ekstremalus, kaip tik reaktyvią agresiją naudojančių asmenų. Galbūt reaktyvią agresiją reikėtų laikyti pagrindine nusikaltėlių agresijos forma, o proaktyvią agresiją reikėtų laikyti labiau patologiškai išsivysčiusio gebėjimo naudoti agresiją tikslo siekimui požymiu. Proaktyvią agresiją turintys nusikaltėliai nevykdo tik su proaktyvia agresija susijusių veiksmus, tačiau teigiama, kad tokius nusikaltėlius galima atpažinti pagal tai, kad jie ryškiai reiškia proaktyvią agresiją, bet nebūtinai neturi reaktyvios agresijos požymių (Cornell, 1996). Gebėjimas sunkiai sužaloti žmogų siekiant nusikalstamų tikslų yra įmanomas dėl to, kad proaktyvia agresija pasižyminčiam nusikaltėliui santykinai trūksta gerai internalizuotų socialinių standartų ir su jais susijusių rūpesčio ir pagarbos kitiems jausmų, kurie priešingu atveju jį stabdytų. Tiems nusikaltėliams, kurių stabdymo (savikontrolės) standartai ir rūpinimasis kitais atrodo nepakankamai adekvatūs, impulsyvumas ar pyktis gali įveikti šiuos stabdymo mechanizmus ir paskatinti juos veikti agresyviai, kad pasiektų savo instrumentinius tikslus (Cornell, 1996).

Apibendrinant, reaktyvi agresija pasireiškia kaip atsakas į suvokiamą grėsmę ar provokaciją ir ši agresijos rūšis yra susijusi su afektiniu susijaudinimu ir dėl to atsiradusiu slopinimu, kuris lemia greitą ir nepakankamai apgalvotą elgesio reakciją, todėl ji gali būti dažniau susijusi su smurtiniu elgesiu. Tuo tarpu proaktyvi agresija dažnai yra iš anksto apgalvota ir yra elgesys, naudingas siekiant tam tikro tikslo (Berkowitz, 1993), todėl normalu manyti, kad proaktyvi agresija būdinga daugiau nesmurtiniam tipui. Tačiau empirinių tyrimų patvirtinančių šią hipotezę šiuo metu nėra.

1.8. Socialinės paramos vaidmuo kaip ryšio moderatorius tarp vaikystėje patirto smurto ir agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse

Teigiama, kad socialinė parama gali būti netiesioginė priemonė, slopinanti neigiamas smurto prieš vaikus pasekmes (Su ir kt., 2022). Kadangi socialinė parama - tai būdas žmonėms atkreipti dėmesį vieniems į kitus, pasitikėti vieni kitais ir palaikyti vieni kitus gyvenime, tai gali padidinti individo

socialinį kapitalą ir gebėjimą įveikti sunkumus bei sumažinti stresą ir nerimą (gali būti susijusį su vaikystėje patirtu smurtu) kasdieniame gyvenime (Cohen ir Wills, 1985). Bendras jausmas, kad žmogų myli ir juo rūpinasi kiti ir kad tie kiti padės, kai jų tikrai prireiks, turėtų prisidėti prie psichologinės ir fizinės gerovės (Schwarzer ir Leppin, 1991). Toks modelis vadinamas apsauginiu modeliu, nes jame teigiama, kad socialinė parama „apsaugo“ asmenis nuo potencialiai patogeniško stresinių įvykių poveikio (Cohen ir Wills, 1985). Pirma, socialinė parama gali įsiterpti tarp stresą sukeliančio įvykio (jo laukimo) ir patiriamo streso, susilpnindama arba užkirsdama kelią streso reakcijai. Trumpai tariant, kitų asmenų teikiami išteklių gali iš naujo apibrėžti ir sumažinti situacijos keliamą žalos potencialą ir (arba) sustiprinti gebėjimą susidoroti su keliamais reikalavimais, taigi užkirsti kelią situacijos vertinimui kaip stresinės. Antra, socialinė parama gali įsiterpti tarp streso patyrimo ir patologinio rezultato atsiradimo, sumažindama ar pašalindama streso patyrimą arba tiesiogiai paveikdama emocinę būseną ar fiziologinius procesus (Cohen ir Syme, 1985).

Manoma, kad aukštą socialinės paramos lygį turintys žmonės dažniau taiko teigiamas įveikos strategijas, kad susidorotų su neigiamais išgyvenimais ir emocijomis, įskaitant patirtą smurtą vaikystėje (Gao ir kt., 2022). Tai yra, jei žmonės, (įskaitant tuos, kurie patyrė vaikystėje smurtą) ieškos veiksmingos socialinės paramos, pavyzdžiui, pasikalbės su artimais draugais ar šeimos nariais arba kitais žmonėmis, kurie suteiktų tikrai naudingą paramą, žmonių nerimo ir streso lygis tam tikru mastu sumažės (Du ir kt., 2023). Tyrimų, kurie tyrinėtų socialinės paramos vaidmenį prognozuojant reaktyvią ir proaktyvią agresiją, rasti nepavyko, tačiau manoma, kad socialinė parama, padeda gerinti adaptyvų elgesį ir mažinti agresyvų elgesį (Agbaria ir Natur, 2018). Kito tyrimo rezultatai patvirtina, kad socialinė parama yra svarbi mažinant agresyvaus elgesio riziką (Purbaningsih ir kt., 2024). Bei Samadifard ir Sadri Damirchi (2018) teigia, kad paaugliai, kurie jaučia didelę socialinę paramą, rečiau būna agresyvūs ir tinkamiau reaguoja į problemas. Be to, neigiamas ryšis tarp socialinės paramos ir agresijos buvo rastas ir nepilnamečių nusikaltėlių imtyje, nes socialinė parama yra mechanizmas, padedantis nepilnamečiams nusikaltėliams valdyti stresą ir sušvelninti neigiamas emocijas, kas mažina agresijos tikimybę (Ke ir kt., 2024).

Taigi, socialinė parama veikia kaip apsauginis veiksnys nuo stresinių įvykių neigiamo poveikio, tačiau nėra empirinių įrodymų, nagrinėjančių socialinės paramos vaidmenį ryšiui tarp vaikystės patirto smurto bei reaktyvios ir proaktyvios agresijos.

1.9. Savikontrolės vaidmuo prognozuojant nusikalstamą elgesį

Mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad žema savikontrolė yra susijusi su nusikalstamumu ir delinkvencija (Kundakova ir kt., 2022; Jones ir kt., 2023; Bunch ir kt., 2018). Žema savikontrolė taip pat yra susijusi su rizikingu gyvenimo būdu. Jaunuoliai, kurių savikontrolė yra žema, yra linkę skirti daugiau laiko nestruktūruotai ir neprižiūrimai veiklai su deviantiniais bendraamžiais, toli nuo atsakingų autoritetų, ir įsitraukti į nusikalstamą elgesį (Kwak ir Kim, 2022). Įdomus pastebėjimas - kalinių savikontrolės lygis sumažėja kalėjimuose ir tai gali būti susiję ir su nusikalstamų veikų recidyvu. Paleisti į laisvę kaliniai gali būti mažiau pajėgūs nei prieš įkalinimą gyventi teisėtą gyvenimą, nesusijusį su nusikaltimais, ir gali būti mažiau pajėgūs išlaikyti dėmesį aukštesniems tikslams bei labiau linkę į impulsyvų rizikingą elgesį (Meijers ir kt., 2018).

Tuo tarpu Gottfredson ir Hirschi (1990) nuomone, savikontrolės stoka nevisada tiesiogiai lemia nusikalstamą elgesį, nes jis gali būti neutralizuotas situacinių sąlygų ar kitų individo savybių. Vis tik autoriai mano, kad aukšta savikontrolė veiksmingai mažina nusikalstamo elgesio galimybę, t. y. aukštą savikontrolę turintys asmenys visais gyvenimo laikotarpiais turės gerokai mažesnę tikimybę įsitraukti į nusikalstamas veikas.

Gottfredson ir Hirschi (1990) įvardina pagrindinius savikontrolės ir nusikalstamo elgesio aspektus. Pirmiausia, nusikalstamos veikos padeda nedelsiant patenkinti troškimus, todėl pagrindinis žemos savikontrolės žmonių bruožas yra polinkis reaguoti į materialius dirgiklius artimiausioje aplinkoje, orientuotis į konkretų „čia ir dabar“. Tuo tarpu aukštą savikontrolę turintys žmonės yra linkę atidėti pasitenkinimą. Taip pat nusikalstamos veikos užtikrina lengvą arba greitą norų patenkinimą. Todėl žmonės, kuriems trūksta savikontrolės, linkę stokoti darbštumo, atkaklumo. Dar nusikalstami veiksmai yra įdomūs, rizikingi arba jaudinantys. Jie susiję su slapstymusi, pavojumi, greičiu, vikrumu, apgaule arba galia. Todėl savikontrolės stokojantys žmonės yra linkę į nuotykius ir fiziškai aktyvūs, o asmenys, turintys aukštą savikontrolės lygį, linkę būti atsargūs, turi gerai išvystytus pažintinius ir kalbinius gebėjimus. Autoriai teigia, kad nusikaltimai teikia mažai arba menką ilgalaikę naudą. Jie nėra lygiaverčiai darbui ar karjerai. Priešingai, nusikaltimai trukdo ilgalaikiams įsipareigojimams darbui, santuokai, šeimai ar draugams. Todėl žemos savikontrolės žmonių santuokos, draugystės ir darbo profiliai būna nestabilūs. Jie paprastai mažai domisi ir yra nepasirengę ilgalaikiam profesiniam darbui. Taip pat nusikaltimai nereikalauja daug įgūdžių ar planavimo. Daugumos nusikaltimų nereikalauja aukštų kognityvinių sugebėjimų. Vadinasi, žmonės, kuriems trūksta savikontrolės, neprivalo turėti ar vertinti pažintinių ar akademinį įgūdžių. Be to, daugumai nusikaltimų reikalingi minimalūs fiziniai įgūdžiai, todėl savikontrolės stokojantiems žmonėms nereikia turėti rankų darbo įgūdžių, kuriems įgyti reikia mokymų ar praktikos. Nusikaltimai aukai dažnai sukelia skausmą ar nepatogumus, pavyzdžiui, prarandamas turtas, sužalojamas kūnas, pažeidžiamas privatumas, sulaužomas pasitikėjimas. Vadinasi,

žemos savikontrolės žmonės yra linkę būti egocentriški, abejingi arba nejautrūs kitų kančioms ir poreikiams.

Apibendrinant, yra sutariama, kad žema savikontrolė lemia nusikalstamą elgesį. O Gottfredson ir Hirschi (1990) teigia, kad žmonės, kuriems trūksta savikontrolės, bus impulsyvūs, nejautrūs, fiziškai stiprūs (o ne psichiškai), linkę rizikuoti, todėl bus linkę daryti nusikalstamas ir rizikingas veikas.

1.10. Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai

Problema. Remiantis teorine apžvalga, pastebima, kad smurtas prieš vaikus kelia didelį susirūpinimą šiuolaikinėje visuomenėje bei ši tema yra populiari tyrėjų tarpe, ypačiai tiriant šios problemos neigiamas pasekmes, įskaitant ir agresyvų elgesį. Tačiau nėra pakankamai duomenų, kaip vaikystėje patirtas smurtas susijęs su reaktyvia ir proaktyvia agresijos formomis. Dalis tyrimų rodo, kad patirtas smurtas vaikystėje labiau skatina reaktyvią agresiją (Richey ir kt. 2016; Ford ir kt. 2009; Connor ir kt., 2004; Schwarzer ir kt., 2021; Li ir kt., 2022), tuo tarpu kiti tyrimai aptinka sąsają ir su proaktyvia agresija (Connor ir kt., 2004; Schwarzer ir kt., 2021; Li ir kt., 2022). Todėl aktualu išsamiau ištirti, kaip vaikystėje patirtas smurtas prognozuoja reaktyvią ir proaktyvią agresiją, siekiant geriau suprasti šių reiškinių psichologinius mechanizmus. Be to, agresijos formų skirtingas ryšys su vaikystėje patirtu smurtu išlieka diskutuotinas su nuteistaisiais atliktuose tyrimuose. Nuteistųjų grupė dėl savo padidinto rizikingumo ir elgesio problemų gali suteikti svarbių įžvalgų apie vaikystės traumų sąsajas su agresija. Taip pat, nors savikontrolės ir nusikalstamo elgesio sąsajos yra plačiai nagrinėjamos tarptautiniu mastu, Lietuvoje šių reiškinių empirinių tyrimų vis dar trūksta. Ypač trūksta tyrimų, kuriuose savikontrolė būtų analizuojama tarp įkalintų asmenų. Visa tai atskleidžia poreikį atlikti tyrimą, kuris leistų geriau suprasti smurto patirčių ir agresijos bei savikontrolės ir nusikalstamo elgesio ryšius, kas prisidėtų prie agresijos prevencijos ir resocializacijos procesų tobulinimo.

Tyrimo tikslas – nustatyti sąsajas tarp vaikystėje patirto smurto, agresijos, savikontrolės ir nusikalstamo elgesio.

Norint pasiekti tikslą, iškelti **uždaviniai**:

1. Nustatyti vaikystėje patirto smurto (fizinio, verbalinio, seksualinio bei vaikystėje matyto smurto tarp tėvų) ir agresijos (reaktyvios ir proaktyvios) sąsajas nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse.

2. Palyginti reaktyvios ir proaktyvios agresijos lygį nuteistųjų už smurtinius ir nesmurtinius nusikaltimus.
3. Nustatyti, ar socialinė parama moderuoja ryšį tarp vaikystėje patirto smurto (fizinio, verbalinio, seksualinio bei vaiko patirties matant smurtą tarp tėvų) ir agresijos (reaktyvios ir proaktyvios) nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse.
4. Nustatyti, ar savikontrolė prognozuoja nusikalstamą elgesį.

Hipotezės:

1. Vaikystėje patirtas fizinis, verbalinis, seksualinis smurtas ir vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų yra stipriau teigiamai susijęs su reaktyvia agresija nuteistųjų imtyje lyginat su bendros populiacijos imtimi;
2. Vaikystėje patirtas fizinis, verbalinis, seksualinis smurtas ir vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų yra stipriau teigiamai susijęs su proaktyvia agresija nuteistųjų imtyje lyginat su bendros populiacijos imtimi;
3. Už smurtinį nusikalstamą elgesį nuteisti asmenys turi aukštesnį reaktyvios agresijos lygį lyginant su nuteistais už nesmurtinį nusikalstamą elgesį;
4. Už nesmurtinį nusikalstamą elgesį nuteisti asmenys turi aukštesnį proaktyvios agresijos lygį lyginant su nuteistais už smurtinį nusikalstamą elgesį;
5. Socialinė parama moderuoja ryšį tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų bei reaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse;
6. Socialinė parama moderuoja ryšį tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų bei proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse;
7. Žemesnis savikontrolės lygis prognozuoja nusikalstamą elgesį

II. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Šiame tyrime sudarytos dvi imtys: nuteistųjų ir bendros populiacijos. Imtys sudarytos netikimybinio patogiuoju imties sudarymo būdu. Nuteistųjų imtį sudaro 100 tyrimo dalyvių, 50 (50 %) vyrų iš Pravieniškių pirmojo kalėjimo ir 50 (50 %) moterų iš Panevėžio moterų kalėjimo. Amžius - nuo 19 iki 75 metų (vidurkis – 38, 3; standartinis nuokrypis – 10,1). Nuteistųjų tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal išsilavinimą: daugiausiai jų turi vidurinį išsilavinimą (55 %), mažiau turi tik pagrindinį išsilavinimą (20 %), dar kiek mažiau - aukštesnį išsilavinimą (13 %), tik pradinį išsilavinimą turi 9 tyrimo dalyvių, o mažiausiai nuteistieji turi aukštą išsilavinimą (3 %). Bendrosios populiacijos imtį sudarė 176 tyrimo dalyvių, tačiau 2 tyrimo dalyviai buvo pašalinti, kadangi į klausimą „Ar nuo 18 metų buvote teisiškai nusižengę (teismu pripažinti kaltu (-a))?“ atsakė teigiamai, kas reiškia, kad jie neatitinka bendros populiacijos (neteistumo) kriterijaus. Taigi galutinis bendros populiacijos imties tyrimo dalyvių skaičius – 174, iš jų 63 vyrai (36.2 %) ir 111 (63.8 %) moterys. Tyrimo dalyvių amžius – nuo 18 iki 66 metų (vidurkis – 39.2; standartinis nuokrypis – 11.4). Bendros populiacijos tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal išsilavinimą: daugiausiai šioje imtyje tyrime dalyvavę asmenys turi aukštą išsilavinimą (66.1 %), mažiau turi tik vidurinį išsilavinimą (18.4 %), šiek tiek mažiau turi aukštesnį išsilavinimą (12.6 %), daug mažiau turi tik pagrindinį išsilavinimą (2.9 %). Bendros populiacijos imtyje nebuvo dalyvių turinčių tik pradinį išsilavinimą.

2.2. Duomenų rinkimo ir kintamųjų įvertinimo būdai

Apklausoje tiek nuteistųjų imčiai, tiek bendros populiacijos imčiai buvo pateikti demografiniai klausimai tokie kaip, lytis, amžius ir išsilavinimas, kurie leido gauti pagrindinę informaciją apie tyrimo dalyvius.

Toliau apklausą sudarė 4 skalės:

Netinkamo elgesio ir smurto poveikio chronologijos skalė (*angl. Maltreatment abuse chronology exposure, trumpinys - MACE*) sukurta Teicher ir Parigger (2015). Ši skalė skirta įvertinti dešimties rūšių netinkamo elgesio - emocinės nepriežiūros (*angl. emotional neglect*), neverbalinio emocinio smurto (*angl. non-verbal emotional abuse*), tėvų sukeliama fizinio smurto (*angl. parental physical maltreatment*), tėvų sukeliama verbalinio smurto (*angl. parental verbal abuse*), bendraamžių

sukeliamo emocinio smurto (*angl. peer emotional abuse*), bendraamžių sukeliama fizinių patyčių (*angl. peer physical bullying*), fizinės nepriežiūros (*angl. physical neglect*), seksualinio smurto (*angl. sexual abuse*), matyto smurto tarp tėvų ir brolių bei seserų (*angl. witnessing interparental violence and witnessing violence to siblings*) - dažnumą kiekvienais vaikystės metais. Skalę sudaro 52 teiginiai bei 10 subskalių (minėtos anksčiau). Šiam tyrimui skalė buvo pakoreguota atsižvelgiant į dabartinio tyrimo tikslą ir problemą bei naudotos šios subskalės: tėvų sukeltas fizinis smurtas, tėvų sukeltas verbalinis smurtas, seksualinis smurtas bei matytas smurtas tarp tėvų. Taip pat buvo pakoreguoti subskalių pavadinimai, kadangi tiriamas buvo ne tik tėvų sukeltas smurtas vaikystėje bet ir kitų artimos aplinkos žmonių sukeltas smurtas vaikystėje, todėl suformuluota taip: vaikystėje patirtas fizinis smurtas, vaikystėje patirtas verbalinis smurtas, vaikystėje patirtas seksualinis smurtas. Taip pat nebuvo tiriamas matytas smurtas tarp brolių ir seserų, o tik matytas smurtas tarp tėvų. Galiausiai buvo koreguojama instrukcijos formulotė, skirta tyrimo dalyviams perskaityti prieš pildant šį klausimyną. Originaliame klausimyne respondentų prašoma nurodyti ne tik elgesius, kuriuos jie patyrė, tačiau ir amžiaus tarpsnius, kuriuose tas elgesys pasireiškė. Kadangi šio tyrimo tikslai nesiekia nagrinėti skirtingame amžiaus tarpsnyje pasireiškiančio smurto, šios instrukcijos dalies buvo atsisakyta ir respondentai ties kiekvienu elgesiu turėjo įvertinti kaip dažnai jis pasireiškė iki jiems suėjo 18 metų. Atlikus visas korekcijas, skalę sudaro 4 subskalės ir 19 teiginių:

- **Vaikystėje patirtas fizinis smurtas.** Šią subskalę sudaro 6 teiginiai su atsakymo variantais, kurie vertinami Likerto skale nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai). Teiginių pavyzdžiai: „Tyčia Jus stumdė, tąsė, skaudžiai sugriebė, trankė, žnabė ar spardė“ ir „Trenkė Jums taip stipriai, kad ant kūno liko žymės ilgiau nei kelias minutes“.
- **Vaikystėje patirtas verbalinis smurtas.** Subskalė sudaryta iš 4 teiginių su atsakymo variantais, kurie vertinami Likert'o skale nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai). Teiginių pavyzdžiai: „Keikdavo Jus, pravardžiuodavo, sakė, įžeidžiančius dalykus, tokius kaip „tu storas (-a)“, „tu šlykštus (-i)“, „tu kvailas (-a)“ ir panašiai“ bei „Sakė skaudžius dalykus, kurie vertė Jus jaustis blogai, susigėdusiu (-e) ar pažemintu (-a)“.
- **Vaikystėje patirtas seksualinis smurtas.** Sudaryta iš 4 teiginių su atsakymo variantais, kurie vertinami Likert'o skale nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai). Teiginių pavyzdžiai: „Pateikė netinkamų seksualinio pobūdžio komentarų ar pasiūlymų Jums“; „Lietė arba glamonėjo Jūsų kūną seksualiniu būdu“.
- **Vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų.** Subskalėje – 5 teiginiai su atsakymo variantais, kurie vertinami Likert'o skale nuo 1 (niekada) iki 5 (labai dažnai). Teiginių pavyzdžiai: „Matėte, kaip

Jūsų namuose gyvenantys suaugusieji stumdė, griebė, trenkė ar metė ką nors į Jūsų motiną (pamotę, močiutę)“, „Matėte, kaip Jūsų namuose gyvenantys suaugusieji stumdė, griebė, trenkė ar metė ką nors į Jūsų tėvą (patėvį, senelį)“.

Kuo didesni kiekvienos iš subskalių balai tuo didesnę vaikystėje patirto smurto lygį tai rodo. Skalė yra laisvai prieinama ir jos naudojimui nereikia atskiro autorių leidimo. Instrumentą iš anglų kalbos vertė šio darbo autorė ir vertimą suderino su darbo vadove. Instrumento autorių tyrime nustatytas aukštas instrumento patikimumas ir patvirtintas skalės validumas (Teicher ir Parigger, 2015). Svarbu pažymėti, kad instrumento modifikacijos buvo atliekamos remiantis darbo vadovės su kolegomis vykdomu tyrimu, kuriame taikomos analogiškos šio instrumento modifikacijos ir randamas geras modifikuotų skalių patikimumas (Antanaitis ir kt., Recenzuojamas rankraštis). Taip pat šio tyrimo metu gautas vidinis suderinamumas rodo labai gerą patikimumą (1 lentelė). Galėtų atrodyti, kad subskalių (ypač vaikystėje patirto seksualinio smurto) patikimumas yra per aukštas, tačiau vertėtų prisiminti, kad pati skalė yra labai specifinė ir susideda iš jautrių klausimų, kas galėjo turėti įtakos aukštiesiems koeficientams.

1 lentelė

Vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto bei vaikystėje matyto smurto tarp tėvų subskalių vidinis suderinamumas nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse.

Subskalės	Teiginių skaičius	Vidinio suderinamumo koeficientas nuteistųjų imtyje	Vidinio suderinamumo koeficientas bendros populiacijos imtyje
Vaikystėje patirtas fizinis smurtas	6	$\alpha = .94$	$\alpha = .92$
Vaikystėje patirtas verbalinis smurtas	4	$\alpha = .92$	$\alpha = .90$
Vaikystėje patirtas seksualinis smurtas	4	$\alpha = .98$	$\alpha = .95$
Vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų	5	$\alpha = .92$	$\alpha = .93$

Reaktyvios ir proaktyvios agresijos klausimynas (*angl. Reactive–Proactive Aggression Questionnaire, trumpinys – RPQ*). Klausimynas sukurtas 2006 metais Raine ir kolegų, skirtas reaktyviai ir proaktyviai agresijai matuoti kaip dvi atskiras dimensijas vaikų ir paauglių imtyse. Tačiau Dinić ir kt.

(2022) teigimu šį klausimą galima taikyti ir suaugusiems, pakeitus trijų teiginių formuluotę. Todėl jis buvo adaptuotas šiam tyrimui, kad būtų galima jį taikyti suaugusiems. Klausimyne iš viso yra 23 teiginiai bei sudarytas iš 2 subskalių:

- **Reaktyvi agresija** (*angl. reactive aggression*). Ši subskalė susideda iš 11 teiginių ir 3 atsakymo variantų: „0 – Niekada“; „1 – Kartais“; „2 – Dažnai“. Teiginių pavyzdžiai: „Šaukėte ant kitų, kai jie Jus erzino“. Tačiau teko vieną iš šios subskalės teiginių adaptuoti suaugusiųjų kontekste, t. y. vietoj – „Supykote ar susierzinote, kai pralaimėjote žaidimą“ (*angl. „Gotten angry or mad when you lost a game“*) modifikuotą į „Supykote ar susierzinote, kai pralaimėjote lažybas“. Kuo aukštesni yra šios subskalės balai, tuo didesnę reaktyvios agresijos lygį tai rodo.
- **Proaktyvi agresija** (*angl. proactive aggression*). Apima 12 teiginių bei 3 atsakymo variantus („0 – Niekada“; „1 – Kartais“; „2 – Dažnai“). Originalioje versijoje subskalėje yra teiginių, kurie nelabai tinka suaugusiųjų imčiai atsakyti, tokie kaip: „Pasiėmėte daiktus iš kitų mokinių“ (*angl. „Taken things from other students“*); „Sužeidėte kitus, kad laimėtumėte žaidimą“ (*angl. „Hurt others to win a game“*). Todėl jie buvo adaptuoti suaugusiųjų kontekste: „Pasiėmėte daiktus iš kitų žmonių“ bei „Sužeidėte kitus, kad laimėtumėte lažybas“. Aukštesni šios subskalės balai, rodo didesnę proaktyvios agresijos lygį.

Prieš pildant šį klausimą tyrimo dalyviams buvo nurodyta įvertinti kiekvieną iš pateiktų teiginių pažymint atitinkamus atsakymo variantus, neskiriant daug laiko apmąstymams, o tiesiog pateikti pirmąjį atsakymo variantą, kuris jiems šovė į galvą, bei pabaigus pildyti - įsitikinti, kad atsakė į visus punktus. Klausimynas yra laisvai prieinamas ir pateiktas Raine ir kt. (2006) straipsnyje. Kadangi originalus klausimynas yra anglų kalba, jis buvo išverstas dabartinio darbo autorės į lietuvių kalbą bei modifikuoti 3 teiginiai, kad atitiktų suaugusiųjų imtį (1 teiginys – reaktyvios agresijos subskalėje, 2 teiginiai – proaktyvios agresijos subskalėje). Collison ir kt. (2025) nustatė gerą skalės vidinį suderinamumą. Panašūs rezultatai buvo gauti ir šiuo tyrimo metu, kurie yra pateikti 2 lentelėje. Bei Cenkseven-Önder ir kt. (2016) patvirtino skalės validumą.

2 lentelė

Reaktyvios ir proaktyvios agresijos subskalių vidinis suderinamumas nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse

Subskalės	Teiginių skaičius	Vidinio suderinamumo koeficientas nuteistųjų imtyje	Vidinio suderinamumo koeficientas bendros populiacijos imtyje
-----------	-------------------	---	---

Reaktyvi agresija	11	$\alpha = .88$	$\alpha = .88$
Proaktyvi agresija	12	$\alpha = .93$	$\alpha = .84$

Trumpoji savikontrolės skalė - 8 elementų versija (*angl. Brief Self-Control Scale--8-Item Version*). Ši skalė yra modifikuota ir sutrumpinta versija Tangney ir kt. (2004) Trumpos Savikontrolės skalės (*angl. Brief Self-Control Scale, trumpinys - BSCS*). Ją modifikavo Maloney ir kt. (2012). Ši sutrumpinta 8 elementų savikontrolės skalė vertina dvi dimensijas, t. y. impulsyvumą ir savitvardą, kaip du skirtingus veiksnius:

- **Impulsyvumas** (*angl. impulsivity*). Subskalėje yra 4 teiginiai vertinami pagal Likert'o skalę – „1 – Visai nepanašu į mane“; „2 – Nepanašu į mane“; „3 – Šiek tiek panašu į mane“; „4 – Panašu į mane“ ir „5 – Labai panašu į mane“. Svarbu paminėti, kad visi šios subskalės teiginiai – atvirkštiniai (teiginiai, suformuluoti priešingai norimam matuoti fenomenai). Pavyzdžiui, „Malonumas ir linksmybės kartais man trukdo atlikti darbą“ arba „Kartais negaliu savęs sulaikyti nuo kažkokių veiksmų, net jei žinau, kad tai neteisinga“.
- **Savitvarda** (*angl. restraint*). Subskalėje yra 4 teiginiai vertinami pagal Likert'o skalę – „1 – Visai nepanašu į mane“; „2 – Nepanašu į mane“; „3 – Šiek tiek panašu į mane“; „4 – Panašu į mane“ ir „5 – Labai panašu į mane“. Be to, 2 teiginiai yra atvirkštiniai – „Man sunku atsisakyti blogų įpročių“ ir „Norėčiau turėti daugiau savidisciplinos“. Kiti du teiginiai nėra atvirkštiniai – „Man gerai sekasi atsispirti pagundai“ ir „Žmonės pasakytų, kad turiu geležinę savidiscipliną“.

Tyrimo dalyvių paprašyta nurodyti, kiek kiekvienas iš teiginių atskleidžia, kokie jie paprastai yra. Aukštesni šios skalės balai reiškia aukštesnį savikontrolės lygį. Instrumentas yra laisvai prieinamas, nereikalaujantis asmeninio autorių leidimo naudoti šį instrumentą moksliniais tikslais. Skalė yra anglų kalba, todėl ji išversta šio darbo autorės į lietuvių kalbą. Hagger ir kt. (2021) atliko tyrimą su keturiomis nacionalinėmis grupėmis, kuriame buvo tikrinamas abiejų subskalių vidinis suderinamumas. Jų rezultatai rodo, kad impulsyvumo dimensijos Cronbach'o alfa pilnoje imtyje ($N = 1282$) lygus .61, o savitvartos - .66. Kaip matome rezultatai žemesni nei numanoma norma (nuo $\alpha = .70$ iki $\alpha = .90$). Taip galėjo atsitikti, nes kiekvieną iš subskalių sudaro mažas teiginių kiekis. Šio darbo tyrimo metu atskirų subskalių Cronbach'o alfa koeficientai: impulsyvumo - .84 bendros populiacijos imtyje ir .83 nuteistųjų imtyje; savitvartos - .65 bendros populiacijos imtyje ir .10 nuteistųjų imtyje. Atsižvelgiant į tai buvo nuspręsta analizei naudoti bendrą savikontrolės skalę be atskirų dimensijų. Savikontrolės kaip vientisos skalės vidinio suderinamumo rezultatai pateikti 3 lentelėje. Taip pat Hagger ir kt. (2021) patvirtino savikontrolės konstrukto validumą.

3 lentelė

Trumposios Savikontrolės skalės vidinis suderinamumas nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse

	Teiginių skaičius	Vidinio suderinamumo koeficientas nuteistųjų imtyje	Vidinio suderinamumo koeficientas bendros populiacijos imtyje
Trumpoji Savikontrolės skalė	8	$\alpha = .72$	$\alpha = .83$

Daugiamatė suvokiamos socialinės paramos skalė (*angl. Multidimensional Scale of Perceived Social Support, trumpinys - MSPSS*). Sukurta net 1998 metais Zimet ir kt. kolegų, skirta socialinės paramos lygiui įvertinti. Iš viso skalė sudaryta iš 12 teiginių su atsakymo variantais pagal Likert'o skale nuo 1 iki 7: „1 – Visiškai nesutinku“; „2 – Nesutinku“; „3 – Šiek tiek nesutinku“; „4 – Nei nesutinku, nei sutinku“; „5 – Šiek tiek sutinku“; „6- Sutinku“; „7 – Visiškai sutinku“. Teiginių pavyzdžiai: „Mano šeima suteikia man reikalingą emocinę pagalbą ir palaikymą“; „Turiu draugų, su kuriais galiu pasidalinti savo džiaugsmiais ar rūpesčiais“. Tyrimo dalyviams pranešta, kad atidžiai perskaitytų kiekvieną teiginį ir nurodytų kiek su juo sutinka ar nesutinka. Kuo aukštesni šios skalės balai, tuo aukštesnį socialinės paramos lygį tai rodo. Instrumentas nėra apribotas, jį galima laisvai rasti Zimet ir kt. (1998) straipsnyje, kur jis yra pavaizduotas. Taip pat instrumentas buvo išverstas į lietuvių kalbą (iš anglų kalbos) dabartinio darbo autorės ir suderinta su darbo vadove. Be to, Zimet ir kt. (1998) nustatė gerą bendrą skalės vidinį suderinamumą bei patvirtino skalės validumą. Panašūs rezultatai gauti ir dabartinio tyrimo metu, liudijantys gerą skalės vidinį suderinamumą (4 lentelė).

4 lentelė

Trumposios Savikontrolės skalės vidinis suderinamumas nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse

	Teiginių skaičius	Vidinio suderinamumo koeficientas nuteistųjų imtyje	Vidinio suderinamumo koeficientas bendros populiacijos imtyje
Suvokiamos socialinės paramos skalė	12	$\alpha = .93$	$\alpha = .96$

Nusikalstamas elgesis. Kadangi nuteistieji jau atlieka bausmę kalėjime, buvo klausiama už kokią nusikalstamą veiką jie yra nuteisti šiuo metu – „už smurtinę veiką“ ar „už nesmurtinę veiką“ (atsakymo variantai). Tuo tarpu bendros populiacijos imtyje klausiama: „Ar nuo 18 metų buvote teisiškai nusižengę (teismu pripažinti kaltu (-a)?)“ su atsakymo variantais – „Taip“ arba „Ne“. Taip pat buvo pateikiamas papildomas klausimas: „Jei taip, už kokią nusikalstamą veiką buvote nuteisti?“ – „už smurtinę veiką“ ar „už nesmurtinę veiką“. Tie bendros populiacijos tyrimo dalyviai kurie atsakė, kad yra teisiškai nusižengę, buvo šalinami iš tyrimo, nes jie neatitinka bendros populiacijos imties sudarymo sąlygų (bendros populiacijos imtį sudaro tik nenusikaltę asmenys).

2.3. Tyrimo eiga

Visų pirma, tyrimas buvo atliekamas su dvejomis skirtingomis imtimis: nuteistųjų ir bendra populiacija. Nuteistųjų vyrų imčiai surinkti pateiktas prašymas dėl leidimo tyrimą atlikti Pravieniškių pirmame kalėjime ir susitarta su Pravieniškių pirmojo kalėjimo Resocializacijos skyriaus viršininke dėl atvykimo ir tyrimo atlikimo datos. Taip pat ir nuteistųjų moterų imčiai surinkti iš anksto pateiktas prašymas dėl leidimo tyrimą atlikti Panevėžyje bei buvo susitarta su Panevėžio kalėjimo Resocializacijos skyriaus viršininke dėl atvykimo ir tyrimo atlikimo datos. Svarbu paminėti, kad susitarimai vyko per tarpininką – Vilniaus Lietuvos kalėjimų tarnybos Resocializacijos koordinavimo skyriaus vyriausiąją specialistę. Abiejuose kalėjimuose pakviesti buvo visi, kurie pageidavo savanoriškai dalyvauti tyrime. Bendrai populiacijos imčiai surinkti elektroniniu paštu buvo išsiųstas prašymas persiųsti visiems universiteto studentams anketą Mykolo Romerio universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto studentų skyriaus vadybininkei. Taip pat anketa buvo platinama artimos aplinkos tarpe, t. y. pažįstami, draugai, giminaičiai, artimieji, artimųjų draugai ir panašiai. Dar elektroninis laiškas buvo išsiųstas visiems Lietuvos kalėjimų tarnybos darbuotojams su prašymu užpildyti anketą, tačiau ne asmeniškai, o per Vilniaus Lietuvos kalėjimų tarnybos Resocializacijos koordinavimo skyriaus vyriausiąją specialistę, kuri padėjo išplatinti prašymą užpildyti anketą Lietuvos kalėjimų tarnybos darbuotojų tarpe.

Nuteistųjų imčiai apklausa buvo sukurta, patvirtinta bei atspausdinta ant A4 formato lapų. Buvo naudojamas šis metodas, kadangi kalėjimo atstovai neturėjo galimybių parūpinti visiems tyrime dalyvavusiems bausmę atliekantiems asmenims prieigą prie elektroninių prietaisų ir interneto. Nuteistųjų imtis surinkta dviem etapais: moterų kalėjime Panevėžyje ir pirmajame vyrų kalėjime Pravieniškėse. Visi nuteistųjų imties tyrimo dalyviai, kurie buvo pakviesti užpildyti klausimyną, sutiko savanoriškai dalyvauti (A priedas). Atspausdinti apklausos variantai buvo išdalinti visoms tyrime dalyvauti pageidaujančioms nuteistoms moterims ir nuteistiems vyrams abiejuose kalėjimuose, bet prieš tai pristatytas tyrimo tikslas, perspėta apie tai, kad apklausoje yra klausimų apie vaikystės patirtis ir tai gali

sukelti skausmingus jausmus, todėl jie gali bet kurio metu atsisakyti pildyti klausimyną be jokių pasekmių, o apklausos rezultatai bus naudojami tik moksliniais tikslais, t. y. niekur nebus viešai skelbiami. Be to, labai svarbus aspektas tyrimo dalyviams – anonimiškumas – dalyviai buvo informuoti, kad nereikia rašyti nei vardo, nei pavardės, o prieigą prie duomenų turės tik tyrimą atliekantis asmuo ir jo darbo vadovas bei duomenys bus laikomi tik šį pavasario semestrą ir vėliau panaikinti.

Bendra populiacijos imtis surinkta elektroniniu būdu, t. y. apklausa sukurta „Google forms“ interneto platformoje bei išplatinta visiems kiek įmanoma daugiau asmenims (tiek studentams, tiek artimos aplinkos nariams ir pan.). Tyrimo dalyviai gaudavo prašymą užpildyti klausimyną su nuoroda, o ją atidarius tyrimo dalyviai matė autorės kreipimąsi visas instrukcijas bei buvo gautas tyrimo dalyvių savanoriškas sutikimas dalyvauti tyrime (A priedas). Taip pat apklausos pabaigoje pateikti pagalbą teikiančių centrų kontaktai bei šio darbo autorės kontaktai, jei kas norėtų susisiekti dėl tyrimo rezultatų ir pan. Bendros populiacijos imties tyrimo dalyviai kaip ir nuteistųjų imties tyrimo dalyviai buvo supažinti su tyrimo tikslu ir kitais (prieš tai minėtais) etiniais momentais.

Prieš atliekant pagrindinę statistinę analizę buvo tikrinama, ar kintamųjų skirstiniai yra normaliai pasiskirstę. Norint tai išsiaiškinti buvo pasitelkti asimetrijos ir eksceso koeficientai bei Shapiro – Wilk testas. Kaip matome iš 5 ir 6 lentelių beveik visos kiekybinės skalės nėra pasiskirsčiusios normaliai (asimetrijos ir eksceso reikšmės nepatenka į intervalą nuo -1 iki $+1$) bei tai patvirtina Shapiro – Wilk testo rezultatai ($p < .05$), pavaizduoti 7 ir 8 lentelėse, todėl nuspręsta statistinei analizei taikyti neparametrinius statistinės analizės metodus.

5 lentelė

Kiekybinių skalių aprašomoji statistika nuteistųjų imtyje

	N	M	SD	S	K	Minimumas	Maksimumas
Vaikystėje patirtas fizinis smurtas	100	1.66	.944	1.722	2.282	1.00	5.00
Vaikystėje patirtas verbalinis smurtas	100	1.77	.996	1.451	1.483	1.00	5.00
Vaikystėje patirtas seksualinis smurtas	100	1.30	.895	2.960	7.685	1.00	5.00
Vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų	100	1.69	.940	1.562	1.953	1.00	5.00
Reaktyvi agresija	100	.824	.412	.632	.649	0	2.00

Proaktyvi agresija	100	.483	.469	1.057	.446	0	2.00
Socialinė parama	100	5.48	1.40	-.934	-.044	1.83	7.00
Savikontrolė	100	3.27	.719	-.479	-.284	1.38	4.50

Pastaba. S – Asimetrija, K – Ekscesas, M – Vidurkis, SD – Standartinis nuokrypis

6 lentelė

Kiekybinių skalių aprašomoji statistika bendros populiacijos imtyje

	N	M	SD	S	K	Minimumas	Maksimumas
Vaikystėje patirtas fizinis smurtas	174	1.69	.736	.877	-.452	1.00	3.67
Vaikystėje patirtas verbalinis smurtas	174	1.99	.936	.682	-.344	1.00	5.00
Vaikystėje patirtas seksualinis smurtas	174	1.17	.497	2.986	7.606	1.00	3.00
Vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų	174	1.57	.831	1.68	7.606	1.00	4.40
Reaktyvi agresija	174	.682	.398	.410	-.416	0	1.82
Proaktyvi agresija	174	.206	.249	2.242	6.926	0	1.58
Socialinė parama	174	5.65	1.22	-1.167	1.341	1.00	7.00
Savikontrolė	174	3.49	.713	-.220	-.004	1.50	5.00

Pastaba. S – Asimetrija, K – Ekscesas, M – Vidurkis, SD – Standartinis nuokrypis

7 lentelė

Shapiro – Wilk testo rezultatai nuteistųjų imtyje

	Shapiro – Wilk testo <i>p</i> reikšmė
Vaikystėje patirtas fizinis smurtas	.000
Vaikystėje patirtas verbalinis smurtas	.000
Vaikystėje patirtas seksualinis smurtas	.000
Vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų	.000
Reaktyvi agresija	.005
Proaktyvi agresija	.000

Socialinė parama	.000
Savikontrolė	.024

8 lentelė

Shapiro – Wilk testo rezultatai bendros populiacijos imtyje

	Shapiro – Wilk testo p reikšmė
Vaikystėje patirtas fizinis smurtas	.000
Vaikystėje patirtas verbalinis smurtas	.000
Vaikystėje patirtas seksualinis smurtas	.000
Vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų	.000
Reaktyvi agresija	.001
Proaktyvi agresija	.000
Socialinė parama	.000
Savikontrolė	.137

Statistinei analizei naudojamas neparametrinis Spearman'o koreliacijos koeficientas tarp dviejų kintamųjų, kuris nustatė galimas sąsajas ir ar jos nėra atsitiktinės ($p < 0.5$). Taip pat siekiant palyginti koreliacijas nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse panaudotas Fisher z transformacijos testas, kuris padėjo patikrinti dviejų nepriklausomų imčių koreliacijos koeficientų skirtumo reikšmingumą ($p < .05$). Jis gali būti taikomas ir Spearman'o koreliacijoms palyginti, jei imčių dydis daugiau nei 10 ir koreliacijos ne aukštesnės nei .9 bei išraiška $1/(n-3)$, naudojama Fisher z skirtumo standartiniam nuokrypiui apskaičiuoti, buvo pakeista į $1.060/(n-3)$, kai testuojamos Spearman'o koreliacijos (Sheshkin, 2004; Zar, 1999). Taip pat buvo taikomas Mann Whitney U testas, kuris palygino dviejų skirtingų imčių (šiuo atveju smurtinis ir nesmurtinis nusikalstamas elgesys – ranginė, o proaktyvi ir reaktyvi agresija - intervalinė) medianas (statistiškai reikšmingai skiriasi, jei $p < .05$). Hayes PROCESS makrokomanda (Modelis 1) įdiegta SPSS programoje padėjo išsiaiškinti, ar moderatorius keičia ryšį tarp dviejų kintamųjų. O sąlyginių efektų lentelės nustatė poveikio dydį (B koeficientas) trijuose skirtinguose moderatoriaus lygiuose bei ar jis yra reikšmingas ($p > 0.5$). Buvo taikoma logistinė regresinė analizė, kadangi šiuo atveju priklausomas kintamasis yra kategorinis. Logistinė regresija įvertino priklausomo kintamojo ir vieno nepriklausomo kintamojo ryšį. Taip pat pseudo R^2 nurodė, kiek maždaug procentų logistinės regresijos modelis paaiškina priklausomo kintamojo sklaidos.

Svarbu akcentuoti tai, kad duomenys buvo transformuojami, kadangi savikontrolės skalėje buvo atvirkštinių teiginių. Taip pat, kaip minėta anksčiau, buvo pašalinti du atvejai iš bendros populiacijos imties, kadangi neatitiko imties atrankos reikalavimų.

Atlikta kiekybinių skalių išskirčių analizė, kuri parodė, kad egzistuoja vienmatės sąlyginės ir tikrosios išskirtys (ypač daug tikrųjų išskirčių yra vaikystėje patirto seksualinio smurto skalėje) tiek nuteistųjų, tiek bendros populiacijos imtyse, tačiau nuspręsta jų nešalinti dėl mažo imčių dydžio.

Visi skaičiavimai buvo atlikti naudojant „IBM SPSS Statistics 26“ programą.

III. TYRIMO REZULTATAI

Norint nustatyti vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų sąsajas su reaktyvia ir proaktyvia agresija nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse, buvo naudojamas neparametrinis koreliacijos koeficientas – Spearman'o koreliacija. Gauti rezultatai rodo, kad nuteistųjų imtyje vaikystėje patirtas fizinis, verbalinis, seksualinis smurtas ir vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų statistiškai reikšmingai susijęs su reaktyvia ir proaktyvia agresija (**9** lentelė). Tai reiškia, kad didėjant vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir matyto smurto tarp tėvų dažnumui, didėja proaktyvios ir reaktyvios agresijos lygiai.

Bendros populiacijos imtyje stebimas statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys, tarp fizinio, verbalinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos, o seksualinis smurtas reikšmingai susijęs su reaktyvia agresija (**10** lentelė). Taip pat nustatytas statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp fizinio, verbalinio ir matyto smurto tarp tėvų bei proaktyvios agresijos, bet tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos bendros populiacijos imtyje statistškai reikšmingo ryšio aptikta nebuvo (**10** lentelė). Vadinasi, kuo dažniau žmogus vaikystėje patyrė fizinį, verbalinį, seksualinį smurtą ir matė smurtą tarp tėvų, tuo didesnis jo reaktyvios agresijos lygis. Taip pat kuo dažniau žmogus vaikystėje patyrė fizinį, verbalinį smurtą ir matė smurtą tarp tėvų, tuo didesnis jo proaktyvios agresijos lygis.

Koreliacijų palyginimui naudota Fisher z transformacija. Rezultatai parodė, kad koreliacijos tarp fizinio smurto ir reaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai nesiskiria ($p = .665$); koreliacijos tarp verbalinio smurto ir reaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai nesiskiria ($p = .626$); koreliacijos tarp seksualinio smurto ir reaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai nesiskiria ($p = .219$); koreliacijos tarp vaikystėje matyto smurto ir reaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai nesiskiria ($p = .341$); koreliacijos tarp fizinio smurto ir proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai nesiskiria ($p = .150$); koreliacijos tarp verbalinio smurto ir proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai nesiskiria ($p = .184$); koreliacijos tarp seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai skiriasi ($p = .040$); koreliacijos tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistškai reikšmingai skiriasi ($p = .040$).

Taigi hipotezės tik iš dalies patvirtino – vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų sąsajas su reaktyvia agresija statistiškai reikšmingai nesiskiria

nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse, o vaikystėje patirto seksualinio smurto ir matyto smurto tarp tėvų sąsajos su proaktyvia agresija nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistiškai reikšmingai skiriasi ir tas ryšys stipresnis nuteistųjų imtyje, tačiau vaikystėje patirto fizinio ir verbalinio smurto sąsajos su proaktyvia agresija nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistiškai reikšmingai nesiskiria.

9 lentelė

Koreliacijos tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų bei reaktyvios ir proaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje

	Reaktyvi agresija	Proaktyvi agresija
1. Fizinis smurtas	.475***	.562***
2. Verbalinis smurtas	.404***	.513***
3. Seksualinis smurtas	.320**	.338**
4. Matytas smurtas tarp tėvų	.484***	.547***

Pastaba. *** $p < .001$, ** $p < .01$

10 lentelė

Koreliacijos tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų bei reaktyvios ir proaktyvios agresijos bendros populiacijos imtyje

	Reaktyvi agresija	Proaktyvi agresija
1. Fizinis smurtas	.430***	.420***
2. Verbalinis smurtas	.456***	.374***
3. Seksualinis smurtas	.169*	.082
4. Matytas smurtas tarp tėvų	.383***	.326***

Pastaba. *** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$

Norint nustatyti skirtumus tarp reaktyvios ir proaktyvios agresijos nuteistųjų už smurtinius ir nesmurtinius nusikaltimus, panaudotas Mann Whitney U testas. Rezultatai parodė, kad už smurtinį nusikalstamą elgesį nuteistų asmenų reaktyvios agresijos lygiai ($Mdn = .818$, $N = 31$) statistiškai reikšmingai nesiskiria lyginant su nuteistais už nesmurtinį nusikalstamą elgesį ($Mdn = .818$, $N = 69$) (11 lentelė). Bei už nesmurtinį nusikalstamą elgesį nuteistųjų proaktyvios agresijos lygiai ($Mdn = .250$, $N = 69$) statistiškai reikšmingai nesiskiria lyginant su nuteistais už smurtinį nusikalstamą elgesį ($Mdn = .333$, $N = 31$) (11 lentelė). Tai reiškia, kad hipotezės nepasitvirtino, t. y. reaktyvios ir proaktyvios agresijos lygis nepriklauso nuo to už kokį nusikalstamą elgesį asmuo nubaustas.

11 lentelė

Reaktyvios ir proaktyvios agresijos lygių skirtumai už smurtinius ir nesmurtinius nusikaltimus nuteistuose asmenyse

	Reaktyvi agresija	Proaktyvi agresija
<i>U</i>	1004	933.5
<i>z</i>	-.490	- 1.018
<i>p</i> reikšmė	.624	.309

Pastaba. *U* – Mann Whitney U statistika, *z* – standartizuota statistinė reikšmė

Taip pat buvo atlikta moderacinė analizė, siekiant nustatyti, ar socialinė parama moderuoja ryšį tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios ir proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse. Nustatyta, kad nuteistųjų imtyje sąveikos efektas tarp vaikystėje patirto fizinio smurto ir socialinės paramos prognozuojant reaktyvią agresiją yra statistiškai nereikšmingas, t. y. socialinė parama nemoderuoja vaikystėje patirto fizinio smurto ir reaktyvios agresijos ryšio (12 lentelė). Dar nuteistųjų imtyje aptiktas statistiškai nereikšmingas vaikystėje patirto verbalinio smurto ir socialinės paramos sąveikos efektas prognozuojant reaktyvią agresiją, t. y. šiuo atveju socialinė parama nemoderuoja vaikystėje patirto verbalinio smurto ir reaktyvios agresijos ryšio – nei stiprina, nei silpnina (12 lentelė). Statistiškai nereikšmingas sąveikos efektas tarp seksualinio smurto ir socialinės paramos prognozuojant reaktyvią agresiją buvo rastas irgi nuteistųjų imtyje – socialinė parama nemoderuoja vaikystėje patirto seksualinio smurto ir reaktyvios agresijos ryšio (12 lentelė). Tačiau pastebėtas statistiškai reikšmingas sąveikos efektas tarp matyto smurto tarp tėvų ir socialinės paramos prognozuojant reaktyvią agresiją nuteistųjų imtyje (12 lentelė). Vadinasi, socialinė parama reikšmingai moderuoja vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos ryšį. Efekto dydis ΔR^2 rodo, jog sąveika paaiškina 3.85% daugiau reaktyvios agresijos dispersijos ir tai yra statistiškai reikšminga (12 lentelė). Sąlyginių efektų lentelė (13 lentelė) bei 1 paveikslas rodo, kad esant aukštam ir vidutiniam socialinės paramos lygiui išlieka statistiškai reikšmingas ryšys tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos, t. y. dažniau matytas smurtas tarp tėvų vaikystėje susijęs su aukštesne reaktyvia agresija suaugus ir šis ryšys stiprėja, kai žmogus sulaukia daugiau socialinės paramos. Proaktyvios agresijos atveju, nei vienas sąveikos efektas tarp vaikystėje patirto smurto subskalių ir socialinės paramos prognozuojant proaktyvią agresiją nebuvo statistiškai reikšmingas nuteistųjų imtyje. Taigi, socialinė parama nemoderuoja vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos ryšio.

Apibendrinus, hipotezė pasitvirtino tik iš dalies, kadangi buvo rastos nereikšmingos moderacijos – socialinė parama nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto bei proaktyvios ir reaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje. Socialinė parama taip pat nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje. Vienintelė reikšminga moderacija – socialinė parama reikšmingai moderuoja ryšį tarp vaikystėje matyto smurto ir reaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje.

12 lentelė

Vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto, matyto smurto tarp tėvų, reaktyvios ir proaktyvios agresijos bei socialinės paramos (moderatoriaus) moderacinės analizės rezultatai nuteistųjų imtyje

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i> reikšmė	<i>p</i> reikšmė	ΔR^2
Reaktyvi agresija					
Fizinis smurtas x socialinė parama	.0399	.0247	1.6153	.109	.0204
Verbalinis smurtas x socialinė parama	.0015	.0255	.0582	.954	.0000
Seksualinis smurtas x socialinė parama	-.0011	.0270	-.0414	.967	.0000
Matytas smurtas tarp tėvų x socialinė parama	.0539	.0246	2.1924	.031	.0385
Proaktyvi agresija					
Fizinis smurtas x socialinė parama	.0280	.0266	1.0522	.295	.0077
Verbalinis smurtas x socialinė parama	-.0120	.0282	-.4268	.670	.0014
Seksualinis smurtas x socialinė parama	-.0235	.0295	-.7962	.428	.0052
Matytas smurtas tarp tėvų x socialinė parama	.0150	.0271	.5538	.581	.0023

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida, ΔR^2 - R kvadrato pokytis.

13 lentelė

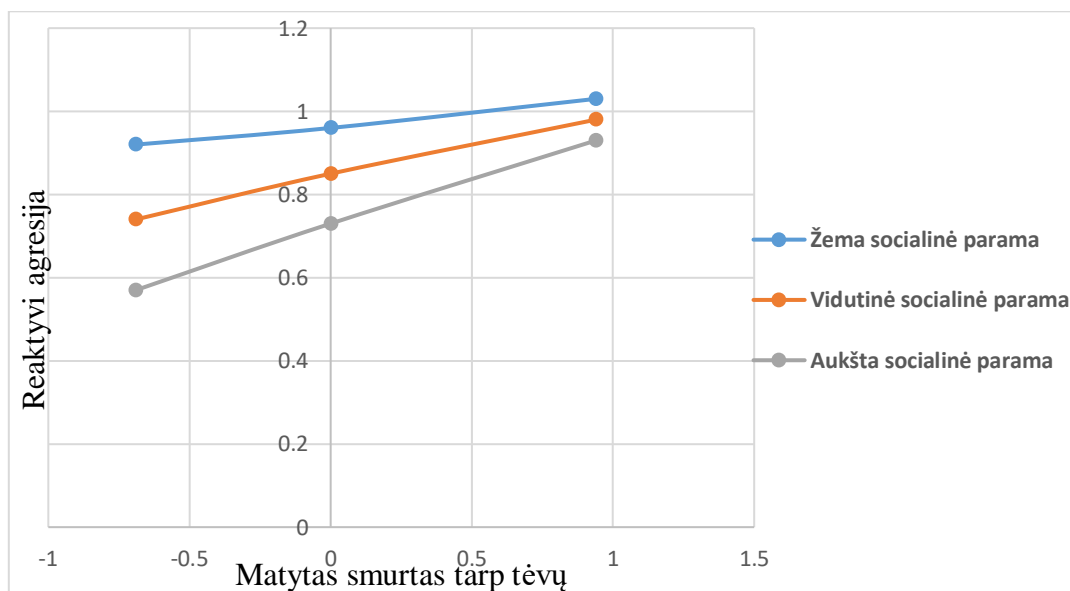
Sąlyginiai efektai vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms nuteistųjų imtyje

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i> reikšmė	<i>p</i> reikšmė
Esant žemai socialinei paramai (- 1 SD)	.0708	.0491	1.4438	.152
Esant vidutinei socialinei paramai	.1465	.0421	3.4816	.0008
Esant aukštai socialinei paramai (+ 1 SD)	.2221	.0593	3.7470	.0003

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida.

1 paveikslas

Vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos ryšys esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms nuteistųjų imtyje

Bendros populiacijos imtyje visi sąveikos efektai tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir matyto smurto tarp tėvų ir socialinės paramos prognozuojant reaktyvią agresiją yra statistiškai nereikšmingi – socialinė parama nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio seksualinio ir matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos (**14** lentelė). Visi sąveikos efektai tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir matyto smurto tarp tėvų ir socialinės paramos prognozuojant proaktyvią agresiją bendros populiacijos imtyje yra statistiškai reikšmingi (**14** lentelė). Be to, vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir socialinės paramos sąveikos prognozuojant

proaktyvią agresiją efekto dydis ΔR^2 yra aukštas, daug žemesnis – matyto smurto tarp tėvų (**14** lentelė), kas reiškia, jog sąveika tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto su socialine parama paaiškina daugiau proaktyvios agresijos dispersijos nei sąveika tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir socialinės paramos. Svarbu paminėti sąlyginius efektus. **15** lentelė ir **2** paveikslas rodo, kad esant žemai ir vidutinei socialinei paramai statistiškai reikšmingas lieka ryšys tarp vaikystėje patirto fizinio smurto ir proaktyvios agresijos, todėl galima sakyti, jog kuo dažniau žmogus patyrė fizinį smurtą vaikystėje, tuo aukštesnis jo proaktyvios agresijos lygis, tačiau žemas arba vidutinis socialinės paramos lygis silpnina šį ryšį, tuo tarpu didelis socialinės paramos lygis gali jį panaikinti. Panašūs rezultatai pateikti ir **16** lentelėje bei **3** paveiksle: esant žemai ir vidutinei socialinei paramai statistiškai reikšmingas lieka vaikystėje patirto verbalinio smurto ryšys su proaktyvia agresija. Iš to galime spręsti, kad kuo dažniau žmogus patyrė verbalinį smurtą vaikystėje, tuo didesnis jo proaktyvios agresijos lygis, tačiau žemas arba vidutinis socialinės paramos lygis silpnina šį ryšį, o per didelis socialinės paramos lygis gali jį panaikinti. **17** lentelė ir **4** paveikslas rodo, kad esant tik žemai socialinei paramai statistiškai reikšmingas ryšys išlieka tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos, o kai kyla socialinės paramos lygis, šis ryšys silpnėja. Vadinas, ryšys tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos egzistuoja tik tada, kai žmogus turi žemą socialinės paramos lygį. **18** lentelė ir **5** paveikslas rodo, jog esant tiek aukštai socialinei paramai, tiek vidutinei socialinei paramai, tiek žemai socialinei paramai statistiškai reikšmingas išlieka vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ryšys su proaktyvia agresija, tačiau silpnėja augant socialinei paramai. Taigi, ryšys tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos egzistuoja net tada, kai žmogus gauna socialinę paramą.

Apibendrinus, galima teigti, kad hipotezė pasitvirtino tik iš dalies, kadangi reikšmingos moderacijos buvo rastos, kai socialinė parama moderuoja ryšį tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio, matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos, bet nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio, matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos.

14 lentelė

Vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto, matyto smurto tarp tėvų, reaktyvios ir proaktyvios agresijos bei socialinės paramos (moderatoriaus) moderacinės analizės rezultatai bendros populiacijos imtyje

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i> reikšmė	<i>p</i> reikšmė	ΔR^2
Reaktyvi agresija					

Fizinis smurtas x socialinė parama	-.0228	.0279	-.8176	.415	.0030
Verbalinis smurtas x socialinė parama	-.0387	.0217	-1.7857	.076	.0141
Seksualinis smurtas x socialinė parama	-.0681	.0428	-1.5915	.113	.0136
Matytas smurtas tarp tėvų x socialinė parama	-.0112	.0241	-.4648	.643	.0011
Proaktyvi agresija					
Fizinis smurtas x socialinė parama	-.0560	.0167	-3.3453	.001	.0467
Verbalinis smurtas x socialinė parama	-.0560	.0133	-4.2171	.000	.0760
Seksualinis smurtas x socialinė parama	-.1085	.0247	-4.4016	.000	.0889
Matytas smurtas tarp tėvų x socialinė parama	-.0296	.0141	-2.0998	.037	.0194

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida, ΔR^2 - R kvadrato pokytis

15 lentelė

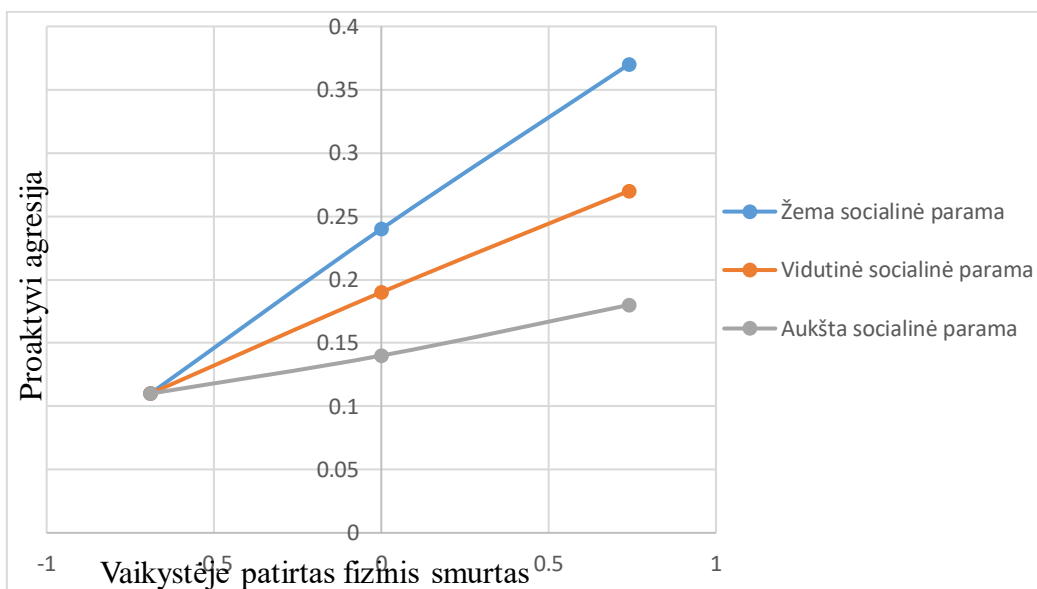
Sąlyginiai efektai tarp vaikystėje patirto fizinio smurto ir proaktyvios agresijos esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i> reikšmė	<i>p</i> reikšmė
Esant žemai socialinei paramai (- 1 SD)	.1805	.0269	6.7175	.000
Esant vidutinei socialinei paramai	.1123	.0240	4.6727	.000
Esant aukštai socialinei paramai (+ 1 SD)	.0441	.0356	1.2413	.216

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida

2 paveikslas

Vaikystėje patirto fizinio smurto ir proaktyvios agresijos ryšys esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

16 lentelė

Sąlyginiai efektai tarp vaikystėje patirto verbalinio smurto ir proaktyvios agresijos esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i> reikšmė	<i>p</i> reikšmė
Esant žemai socialinei paramai (- 1 SD)	.1397	.0222	6.2981	.000
Esant vidutinei socialinei paramai	.0715	.0184	3.8915	.000
Esant aukštai socialinei paramai (+ 1 SD)	.0032	.0266	.1207	.904

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida

17 lentelė

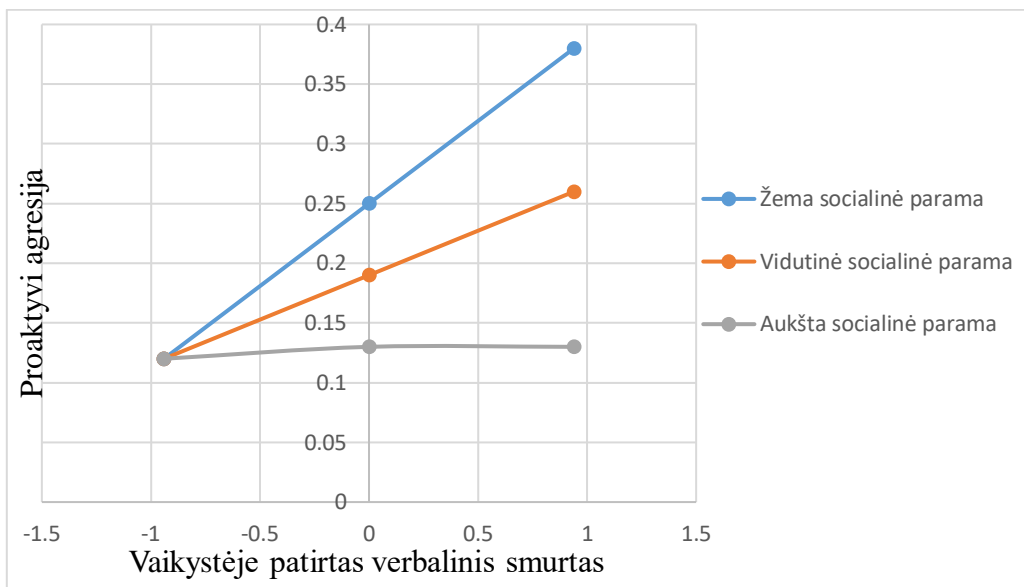
Sąlyginiai efektai tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i> reikšmė	<i>p</i> reikšmė
Esant žemai socialinei paramai (- 1 SD)	.2064	.0436	4.7297	.000
Esant vidutinei socialinei paramai	.0742	.0340	2.1807	.306
Esant aukštai socialinei paramai (+ 1 SD)	-.0581	.0471	-1.2339	.219

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida

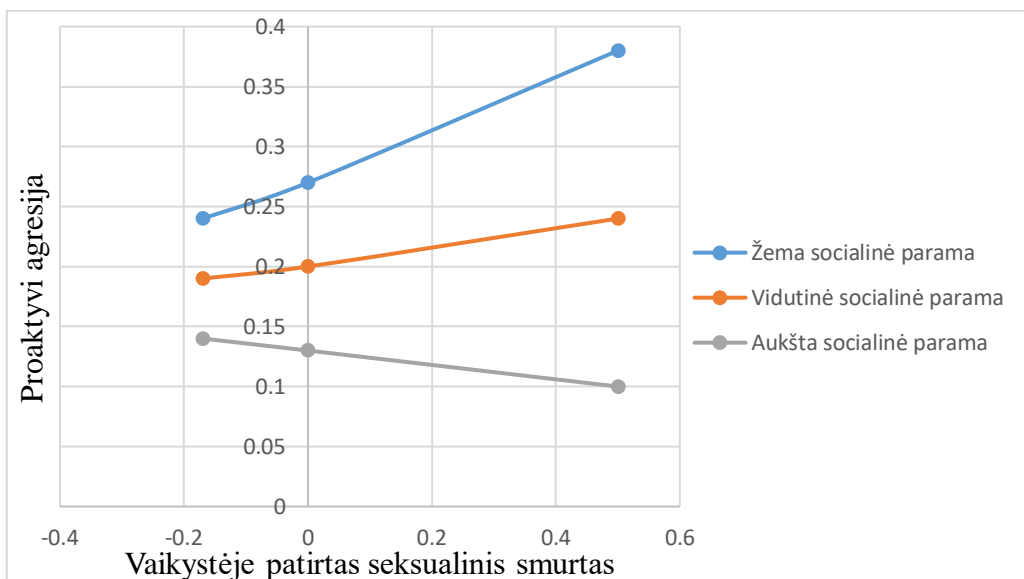
3 paveikslas

Vaikystėje patirto verbalinio smurto ir proaktyvios agresijos ryšys esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

4 paveikslas

Vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos ryšys esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

18 lentelė

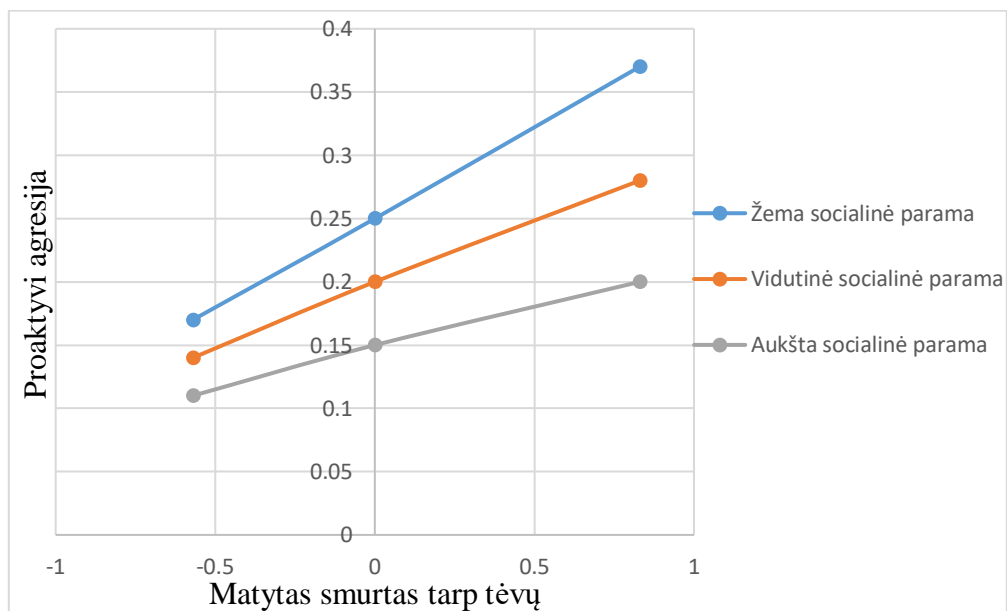
Sąlyginiai efektai tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i> reikšmė	<i>p</i> reikšmė
Esant žemai socialinei paramai (- 1 SD)	.1380	.0241	5.7272	.000
Esant vidutinei socialinei paramai	.1089	.0209	4.8763	.000
Esant aukštai socialinei paramai (+ 1 SD)	-.0658	.0297	2.2144	.028

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida

5 paveikslas

Vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos ryšys esant žemos, vidutinės ir aukštos socialinės paramos reikšmėms bendros populiacijos imtyje

Siekiant nustatyti, ar savikontrolė prognozuoja nusikalstamą elgesį, buvo naudojama logistinė regresinė analizė. Modelio tinkamumo analizė parodė, kad modelis turi gerą tinkamumą ($\chi^2(8) = 4.552$, $p = .804$, $p > .05$), nes jis neatmeta nulinės hipotezės (nėra skirtumo tarp stebimų ir modelių prognozuojamų reikšmių) ir modelio įvertiniai atitinka duomenis priimtiniu lygiu. Pseudo R^2 reikšmė lygi .028 nurodo, kad modelis paaiškina maždaug 2.8% nusikalstamo elgesio sklaidos. Logistinė regresija rodo (19 lentelė), kad savikontrolė reikšmingai prognozuoja nusikalstamą elgesį, t. y. mažėjant savikontrolės lygiui didėja tikimybė nusikalsti.

Taigi, galima teigti, kad hipotezė pasitvirtino, kadangi, kaip ir buvo numanoma, žemesnis savikontrolės lygis prognozuoja nusikalstamą elgesį.

Bendras modelio tikslumas prognozuojant nusikalstamo elgesio grupes – 64.6%, tačiau atskirų grupių tikslumas skiriasi: 97.1 % - nenusikaltusių ir 8 % nusikaltusių. Kadangi atskirų grupių tikslumas turėtų siekti bent 50% ir ši prielaida tyrime nėra išlaikoma, atliktos analizės rezultatus reikėtų vertinti atsargiai.

19 lentelė. Logistinės regresijos rezultatai prognozuojant nusikalstamą elgesį

	<i>B</i>	<i>SE</i>	Wald χ^2	<i>p</i>	<i>OR</i>	95% <i>CI OR</i> Žemutinis; viršutinis
Savikontrolė	-.420	.178	5.586	.018	.952	.464; .931

Pastaba. *B* – beta koeficientas; *SE* - standartinė paklaida, *OR* – galimybių santykis, *CI OR* – galimybių santykio pasikliautiniai intervalai.

IV. REZULTATŲ APTARIMAS

Remiantis anksčiau apžvelgta literatūra, autoriai pažymi, kad vaikystėje patirtas smurtas yra susijęs su agresija (Xie ir kt., 2020; Li ir kt., 2022; Zhu ir kt., 2020; Moore ir kt., 2020; Woehrle ir kt., 2022; Ran ir kt., 2023). Tačiau vaikystėje patirto smurto bei reaktyvios ir proaktyvios agresijos sąsajų tema nėra plačiai nagrinėjama ir tyrimų atliktų šia tema yra žymiai mažiau, ypač su suaugusiais, todėl šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, ar tarp vaikystėje patirto smurto dimensijų ir reaktyvios bei proaktyvios agresijos egzistuoja sąsajos ir ar jos skiriasi nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse. Taip pat išanalizuotoje literatūroje autoriai teigia, kad savikontrolės stoka susijusi su rizika nusikalsti (Kundakova ir kt., 2022; Jones ir kt., 2023; Bunch ir kt., 2018; Kwak ir Kim, 2022), todėl šiuo tyrimu taip pat siekiama analizuoti savikontrolės ir nusikalstamo elgesio riziką replikuojant ankstesnių tyrimų rezultatus.

Tyrimo metu rastos teigiamos sąsajos tarp visų vaikystėje patirto smurto dimensijų ir reaktyvios, ir proaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje. Panašius rezultatus gavo Koolschijn ir kt. (2023) savo tyrime su nuteistais psichiatrijos pacientais. Bendros populiacijos imtyje taip pat rastos reikšmingos sąsajos tarp visų vaikystėje patirto smurto dimensijų ir reaktyvios agresijos. Šie rezultatai atitinka skirtingų autorių darytų tyrimų rezultatus (Richey ir kt., 2016; Li ir kt., 2022). Svarbu atkreipti dėmesį ir į tyrimus, kurie tokių ryšių neranda. Pavyzdžiui, Schwarzer ir kt. (2021) tyrimo rezultatai rodo, kad vaikystėje patirtas emocinis smurtas (įskaitant verbalinį smurtą) nesusijęs su reaktyvia agresija. Numanoma, kad tokie neatitikimai galimi dėl to, kad Schwarzer ir kt. (2021) imtyje buvo mažai emocinį smurtą patyrusių tyrimo dalyvių. Taip pat Ford ir kt. (2009) teigia, kad vaikystėje patirtas seksualinis smurtas nėra susijęs su reaktyvia agresija. Tokie rezultatai galėjo išryškėti dėl to, kad Ford ir kt. (2009) tyrime dalyvavo tik 20 % moteriškos lyties atstovių, o jos pasak Jeffrey ir Senn (2024) bei Almeida ir kt. (2024), dažniau patiria seksualinį smurtą. Šio darbo tyrime bendros populiacijos imtį didžiąją dalį sudarė moteriškos lyties atstovės (63.8 %), kas galėjo prisidėti prie reikšmingų sąsajų su reaktyvia agresija. Vis tik, šio darbo tyrime tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos nebuvo aptiktas reikšmingas ryšys, kas atitinka Ford ir kt. (2009) gautiems rezultatams. Taip gali būti todėl, kad moterys (sudarancios didžiąją imties dalį) daug rečiau pasižymi proaktyvia agresija negu vyrai (Maneiro ir kt., 2020). Svarbu pažymėti, kad šio darbo tyrime labai maža dalis dalyvių patyrė seksualinį smurtą, kas taip pat galėjo turėti įtakos gautiems rezultatams.

Tyrimo metu rastos reikšmingos sąsajos tarp fizinio, verbalinio, matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos rastos reikšmingos sąsajos, kas atitinka kitų autorių gautus rezultatus (Schwarzer ir kt., 2021; Connor ir kt., 2004; Li ir kt., 2022). Tačiau gauti rezultatai prieštarauja Richey ir kt. (2016) McRae ir kt. (2021)

išvadoms, jog vaikystėje patirtas smurtas nėra susijęs su proaktyvia agresija. Galima numanyti, kad šių tyrimų autoriai naudojo klausimynus su papildomomis vaikystės nepalankių patirčių dimensijomis, tokiomis kaip fizinė ir emocinė nepriežiūra, tačiau atskirai kiekvienos dimensijos ryšys su reaktyvia ir proaktyvia agresija tirtas nebuvo.

Buvo tikėtasi, kad visos vaikystėje patirto smurto dimensijos yra stipriau susijusios tiek su reaktyvia, tiek su proaktyvia agresija nuteistųjų imtyje lyginant su bendros populiacijos imtimi. Gauti rezultatai parodė, kad visų vaikystėje patirto smurto dimensijų sąsajos su reaktyvia agresija statistiškai reikšmingai nesiskiria nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse bei vaikystėje patirto fizinio ir verbalinio smurto sąsajos su proaktyvia agresija nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistiškai reikšmingai nesiskiria. Šie rezultatai yra stebėtini, kadangi nesutampa su keliamo hipoteze bei kitų tyrėjų rezultatais. Galima kelti prielaidą, kad žmogus, vaikystėje patyręs smurtą ir susiformavus aukštam reaktyvios ir proaktyvios agresijos lygiui, ne visada nusikalsta. Tyrimai rodo, kad reaktyvi agresija yra susijusi su kaltės jausmu ir kitomis neigiamomis emocijomis, kurios gali sukelti depresijos simptomus (Fite ir kt., 2024), o aukštas internalizuotų simptomų lygis iš tikrųjų gali veikti kaip apsauginis veiksnys nuo nusikalstamumo (Scalco ir kt., 2014). Be to, proaktyvią agresiją taikančiam asmeniui būdingas žemas impulsyvumas ir aukšta savikontrolė, todėl teisėsaugos institucijos gali rečiau aptikti asmenis, taikančius proaktyvią agresiją (Walters, 2020b). Svarbu akcentuoti, kad tokius rezultatus galėjo įtakoti mažas abiejų imčių dydis bei imčių dydžių skirtumai, todėl reikalingi tolimesni tyrimai.

Rastas reikšmingas skirtumas tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse ir šis ryšys stipresnis nuteistųjų imtyje. Šis rezultatas patvirtina keliamą hipotezę ir literatūros analizę (Maneiro ir kt., 2024; Liu, 2023; Moore ir kt., 2013). Galima kelti prielaidą, kad būtent šis ryšys išryškėjo dėl savo specifikos. Kadangi seksualinis smurtas prieš vaikus yra viena iš skausmingiausių patirtų smurto formų, ji turi didžiausią poveikį nusikalstamumui, palyginus su kitomis smurto formomis (Currie ir kt., 2006; Papalia ir kt., 2018). Taip pat manoma, kad proaktyvi agresija yra labiau susijusi su nusikalstamu elgesiu nei reaktyvi agresija (Raine ir kt., 2006). Dažnai tokiais atvejais nusikalstamas elgesys pasireiškia kaip instrumentinis, sąmoningai suplanuotas veiksmas (pvz., auka nužudoma siekiant pašalinti liudytoją) arba kaip reakcija į situacinius veiksnius (pvz., nors nebuvo ketinimo nužudyti, auka miršta nuo sužalojimų, patirtų nusikaltimo metu arba jai bandant pabėgti), kas būdinga proaktyviai agresijai (James ir kt., 2020).

Taip pat rastas reikšmingas ryšys tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse ir šis ryšys yra stipresnis nuteistųjų imtyje. Rezultatas patvirtina keliamą hipotezę ir literatūros analizę (Maneiro ir kt., 2024; Liu, 2023; Moore ir kt., 2013). Galima daryti prielaidą, kad vaikystėje matytas smurtas buvo viena iš daugiausiai patirtų smurto formų nuteistųjų

imtyje, o bendros populiacijos imtyje – viena iš mažiausiai. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad asmenys vaikystėje matę smurtą tarp tėvų, turi didesnę riziką irgi smurtauti prieš savo partnerius ir būti nuteisti (Forke ir kt., 2018; Flores ir Charak, 2024). Kadangi pagal socialinio mokymosi teoriją, vaikai gali modeliuoti arba mėgdžioti agresyvų elgesį, kurį jie pastebi tarp tėvų (Bandura, 1973; Mihalic ir Elliott, 1997), vaikai, tapę smurto liudininkais nuo pat mažens išmoka fizinį ir emocinį smurtą vertinti kaip būdą išreikšti pyktį ir spręsti problemas su kitais (Abd Aziz ir kt., 2018). Pasak Flores ir Charak (2024) tyrimo metu atliktos mediacinės analizės, tie, kurie vaikystėje matę smurtą tarp tėvų, dažniau įsitraukė į proaktyvią agresiją, kuri susijusi su įsitraukimu į fizinį smurtą prieš intymų partnerį. Intymaus partnerio smurtas gali būti panaudotas siekiant įbauginti, įgyti galią ir kontroliuoti kitus (proaktyvi agresija), o ne tiesiog atspindėti nekontroliuojamą emocinę reakciją į frustruojančias aplinkybes (reaktyvi agresija). Todėl smurtas prieš intymų partnerį gali būti laikomas būdu kompensuoti bejėgiškumo jausmą, išreiškiant dominavimą kitų atžvilgiu (Walters, 2020a).

Taip pat šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad už smurtinį nusikalstamą elgesį nuteistų asmenų reaktyvios agresijos lygiai statistiškai reikšmingai nesiskiria lyginant su nuteistais už nesmurtinį nusikalstamą elgesį bei už nesmurtinį nusikalstamą elgesį nuteistųjų proaktyvios agresijos lygiai statistiškai reikšmingai nesiskiria lyginant su nuteistais už smurtinį nusikalstamą elgesį. Šie rezultatai nepatvirtina keliamos hipotezės, kad už smurtinę nusikalstamą veiką nuteisti asmenys turės daugiau reaktyvios agresijos, o už nesmurtinę nusikalstamą veiką nuteisti asmenys turės daugiau proaktyvios agresijos. Kadangi manoma, kad reaktyvi agresija pasireiškia kaip atsakas į suvokiamą grėsmę ar provokaciją, kas dažniau gali sukelti smurtinį elgesį, o proaktyvi agresija dažnai yra iš anksto apgalvota ir ne visada siekianti kam nors papildomai pakenkti (Berkowitz, 1993). Tačiau dabartinio tyrimo rezultatai patvirtina kitų tyrimų rezultatus, kad proaktyvi agresija dažnai pasireiškia kartu su reaktyvia agresija tarp nuteistųjų už įvairias nusikalstamas veikas (Cornell, 1996; Maneiro ir kt., 2024; Cima ir kt., 2013). Svarbu pažymėti, kad tyrimo imtyje smurtinius nusikaltimus įvykdžiusių asmenų buvo žymiai mažiau (31 iš 100), palyginti su nuteistais už nesmurtinius nusikaltimus. Dėl nevienodo pasiskirstymo tyrimo rezultatai negali būti interpretuojami kaip vienodai atspindintys abi grupes.

Kaip parodė tyrimo rezultatai, socialinė parama nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir reaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje ir bendros populiacijos imtyse. Socialinė parama taip pat nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje matyto smurto ir reaktyvios agresijos bendros populiacijos imtyje bei nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio ir matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje. Šie rezultatai nepatvirtina keliamos hipotezės bei nagrinėtos literatūros (Ke ir kt., 2024; Samadifard ir Sadri Damirchi, 2018; Cohen ir Syme, 1985; Su ir kt., 2022), kas yra labai stebėtina. Buvo atrasta ir reikšminga moderacija – socialinė parama

reikšmingai moderuoja ryšį tarp vaikystėje matyto smurto ir reaktyvios agresijos nuteistųjų imtyje ir šis ryšys stiprėja esant aukštam ar vidutiniam socialinei paramos lygiui. Toks rezultatas prieštarauja nagrinėtai literatūrai, kuri teigia, kad socialinė parama veikia kaip apsauginis veiksnys agresyviame elgesiu vystytis (Ke ir kt., 2024; Samadifard ir Sadri Damirchi, 2018; Cohen ir Syme, 1985; Su ir kt., 2022). Sunku yra paaiškinti, kodėl taip atsitiko, kadangi tiek nuteistųjų, tiek bendros populiacijos imčių tyrimo dalyviai pasižymėjo aukštu socialinės paramos lygiu. Tačiau galima daryti prielaidą, kad bendros paramos rodiklis greičiausiai yra per daug bendrinis, kadangi nuteistieji susiduria su didele įvairove sunkumų, todėl tyrimuose svarbu gilintis į atskiras paramos rūšis ir šaltinius, t.y. kas būtent teikia paramą, nes galima numanyti, kad nuteistieji dažnu atveju gauna paramą iš kitų nuteistųjų, palaikančių neigiamas vidines nuostatas, kas gali sietis su didesniais agresijos lygiais.

Be to, tyrimo metu nustatyta, kad socialinė parama moderuoja ryšį tarp vaikystėje patirto smurto dimensijų ir proaktyvios agresijos bendros populiacijos imtyje ir ryšys silpnėja kylant socialinės paramos lygiui, tačiau ryšys tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos egzistuoja net, kai žmogus gauna bet kokio lygio socialinę paramą. Rezultatai sutampa su analizuota literatūra (Ke ir kt., 2024; Samadifard ir Sadri Damirchi, 2018; Cohen ir Syme, 1985; Su ir kt., 2022) ir socialinė parama veikia tarsi „apsauga“ nuo įtakos proaktyviai agresijai pasireikšti.

Paskutinis nustatytas rezultatas šio tyrimo metu - mažėjant savikontrolės lygiui didėja tikimybė nusikalsti. Ankstesni tyrimai bei analizuota literatūra patvirtina šiuos rezultatus (Kundakova ir kt., 2022; Jones ir kt., 2023; Bunch ir kt., 2018; Kwak ir Kim, 2022; Meijers ir kt., 2018; Gottfredson ir Hirschi, 1990). Taigi galima teigti, kad žemesnis savikontrolės lygis prognozuoja nusikalstamą elgesį.

Dabartinis tyrimas yra vienas iš retų tyrimų nagrinėjantis sąsajas su reaktyvia ir proaktyvia agresija su bausmę atliekančiais asmenimis ir bendra populiacija, kuris atskleidžia naujos ir mažai tyrinėtos informacijos šia tema. Tačiau svarbu paminėti šio tyrimo trūkumus ir ribotumus. Visų pirma tai yra abiejų imčių mažas dydis, ypač nuteistųjų, kadangi yra sudėtinga apklausti bausmę atliekančius asmenis įkalinimo įstaigose dėl prasto prieinamumo, todėl gautiems rezultatams trūksta reprezentatyvumo ir kai kurie ryšiai galėjo neatsiskleisti dėl tyrimo galios trūkumo. Be to, dauguma tyrimo dalyvių bendrą imtį sudarė moteriškos lyties atstovės, todėl norint gauti patikimesnius rezultatus reikėtų atsižvelgti į maždaug vienodą kiekį vyrų ir moterų imtyje. Antra, tai yra atsakymų šališkumas dėl socialinio siekio būti vertinamam teigiamai, kadangi klausimynai buvo savęs vertinimo pobūdžio. Taip pat, turint omenyje, kad dalis klausimų buvo jautraus pobūdžio, dalis tyrimo dalyvių galėjo nenorėti atskleisti arba atskleisti tik dalį savo patirčių. Trečia, vertėtų prisiminti, kad kiekybinių skalių išskirtys nebuvo pašalintos, kurios galėjo paveikti ir stiprias koreliacijas bei moderacijas, logistinės regresijos rezultatus.

Nors tyrimas turi išryškėjusius trūkumus, jis padeda suprasti, kokios egzistuoja sąsajos tarp vaikystėje patirto smurto dimensijų ir dviejų agresijos rūšių nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse. Taip pat tyrimas padeda atskleisti, kokie veiksniai gali padidinti ar sumažinti riziką elgtis agresyviai bei suteikia pagrindą kurti pagalbos priemones bei ilgalaikes prevencijos strategijas, siekiant apsaugoti vaikų gerovę.

Tolimesni tyrimai galėtų ir toliau tyrinėti vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto, matyto smurto tarp tėvų ir kitų dimensijų, tokių kaip fizinės ir emocinės nepriežiūros, bei reaktyvios ir proaktyvios agresijos sąsajas, o taip pat jų priežastis atliekant longitudinius tyrimus. Siūloma tirti kokią įtaką ryšiui tarp vaikystėje patirto smurto bei reaktyvios ir proaktyvios agresijos suaugus turi socialinė parama ar kiti papildomi veiksniai.

V. IŠVADOS

1. Nuteistųjų imtyje vaikystėje patirtas fizinis, verbalinis, seksualinis smurtas ir vaikystėje matytas smurtas tarp tėvų teigiamai statistiškai reikšmingai susijęs su reaktyvia ir proaktyvia agresija.
2. Bendros populiacijos imtyje rastas statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys, tarp fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos. Nustatytas statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp fizinio, verbalinio ir matyto smurto tarp tėvų bei proaktyvios agresijos, bet tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir proaktyvios agresijos statistiškai reikšmingo ryšio aptikta nebuvo.
3. Vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto ir vaikystėje matyto smurto tarp tėvų sąsajos su reaktyvia agresija statistiškai reikšmingai nesiskiria nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse, o vaikystėje patirto seksualinio smurto ir matyto smurto tarp tėvų sąsajos su proaktyvia agresija nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistiškai reikšmingai skiriasi ir tas ryšys stipresnis nuteistųjų imtyje, tačiau vaikystėje patirto fizinio ir verbalinio smurto sąsajos su proaktyvia agresija nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse statistiškai reikšmingai nesiskiria.
4. Už smurtinį nusikalstamą elgesį nuteistų asmenų reaktyvios agresijos lygiai statistiškai reikšmingai nesiskiria lyginant su nuteistais už nesmurtinį nusikalstamą elgesį. Bei už nesmurtinį nusikalstamą elgesį nuteistųjų proaktyvios agresijos lygiai statistiškai reikšmingai nesiskiria lyginant su nuteistais už smurtinį nusikalstamą elgesį.
5. Nuteistųjų imtyje socialinė parama reikšmingai nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio smurto bei proaktyvios ir reaktyvios agresijos. Socialinė parama taip pat nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos. Vienintelė reikšminga moderacija šioje imtyje – socialinė parama reikšmingai moderuoja ryšį tarp vaikystėje matyto smurto ir reaktyvios agresijos.
6. Bendros populiacijos imtyje socialinė parama moderuoja ryšį tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio, matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos, bet nemoderuoja ryšio tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio, matyto smurto tarp tėvų ir reaktyvios agresijos.
7. Mažėjant savikontrolės lygiui didėja tikimybė nusikalsti.

LITERATŪRA

1. Abd Aziz, N., Idris, S., Ishak, M., Abd Wahid, N., & Abu Yazid, Z. (2018). Factors affecting domestic violence against women: a conceptual model and research propositions. *International Journal for Studies on Children, Women, Elderly And Disabled*, 4(1), 191-198.
2. Agbaria, Q., & Natur, N. (2018). The relationship between violence in the family and adolescents aggression: The mediator role of self-control, social support, religiosity, and well-being. *Children and Youth Services Review*, 91, 447-456. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.06.016>
3. Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). Aggression and violence: Definitions and distinctions. *The Wiley handbook of violence and aggression*, 1-14. <https://doi.org/10.1002/9781119057574.whbva001>
4. Almeida, T. C., Cardoso, J., Matos, A. F., Murça, A., & Cunha, O. (2024). Adverse childhood experiences and aggression in adulthood: The moderating role of positive childhood experiences. *Child Abuse & Neglect*, 154, 106929 <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2024.106929>.
5. An, J., Zhu, X., Shi, Z., & An, J. (2024). A serial mediating effect of perceived family support on psychological well-being. *BMC Public Health*, 24(1), 940. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-18476-z>
6. Andrews, G., Corry, J., Slade, T., Issakidis, C., & Swanston, H. (2004). Child sexual abuse. *Comparative quantification of health risks: Global and regional burden of disease attributable to selected major risk factors*, 2, 1851-940. <http://doi.org/stable/resrep27829.28>
7. Ang, R. P., Huan, V. S., Li, X., & Chan, W. T. (2018). Functions of aggression and delinquency: the moderating role of parent criminality and friends' gang membership. *Journal of interpersonal violence*, 33(22), 3531-3550. <https://doi.org/10.1177/0886260516636066>
8. Antanaitis, F., Bakaityte-Bagdonė, A., Segal, A., Žukauskienė, R. (Recenzuojamas rankraštis). Long-term consequences of adverse childhood experiences: relationship between childhood abuse, neglect and adult dissociation. *Child Abuse & Neglect*.
9. Arruabarrena, I., de Paúl, J., Indias, S., & García, M. (2017). Racial/ethnic and socio-economic biases in child maltreatment severity assessment in Spanish child protection services caseworkers. *Child & Family Social Work*, 22(2), 575-586. <https://doi.org/10.1111/cfs.12271>

10. Austin, A. E., Lesak, A. M., & Shanahan, M. E. (2020). Risk and protective factors for child maltreatment: A review. *Current epidemiology reports*, 7, 334-342. <http://doi:10.1007/s40471-020-00252-3>.
11. Azzopardi, C., Eirich, R., Rash, C. L., MacDonald, S., & Madigan, S. (2019). A meta-analysis of the prevalence of child sexual abuse disclosure in forensic settings. *Child abuse & neglect*, 93, 291-304. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.11.020>
12. Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc
13. Baron, R. A., & Richardson, D. R. (1994). *Human aggression*. New York: Springer Science & Business Media.
14. Bartol, C. R. & Bartol, A. M. (2017). *Criminal Behavior: A Psychological Approach, 11 Edition*. New York: Pearson Education.
15. Baumeister, R. F., Vohs, K. D., & Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current directions in psychological science*, 16(6), 351-355. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00534>.
16. Berkowitz L. (1993). *Aggression: its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill Book Company
17. Bunch, J. M., Iratzoqui, A., & Watts, S. J. (2018). Child abuse, self-control, and delinquency: A general strain perspective. *Journal of Criminal Justice*, 56, 20-28. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2017.09.009>
18. Bushman, B. J., & Huesmann, L. R. (2010). Aggression. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (Vol. 2). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy002023>
19. Carroll, A., McCarthy, M., Houghton, S., Sanders O'Connor, E., & Zadow, C. (2018). Reactive and proactive aggression as meaningful distinctions at the variable and person level in primary school-aged children. *Aggressive behavior*, 44(5), 431-441. <https://doi.org/10.1002/ab.21763>
20. Carver, C. S. (2005). Impulse and constraint: Perspectives from personality psychology, convergence with theory in other areas, and potential for integration. *Personality and social psychology review*, 9(4), 312-333. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0904_2
21. Cassel, E., & Bernstein, D.A. (2007). *Criminal Behavior (2nd ed.)*. New York: Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203936535>

22. Cenkseven-Önder, F., Avci, R., & Çolakkadioglu, O. (2016). Validity and Reliability of the Reactive-Proactive Aggression Questionnaire in Turkish Adolescents. *Educational Research and Reviews, 11*(20), 1931-1943. <https://doi.org/10.5897/ERR2016.2937>
23. Cima, M., Raine, A., Meesters, C., & Popma, A. (2013). Validation of the Dutch Reactive Proactive Questionnaire (RPQ): Differential correlates of reactive and proactive aggression from childhood to adulthood. *Aggressive Behavior, 39*(2), 99-113. <https://doi.org/10.1002/ab.21458>
24. Clinard, M., Quinney, R., & Wildeman, J. (1994). *Criminal Behavior Systems: A Typology (3rd ed.)*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315721880>
25. Cohen, S., & Syme, S. L. (1985). Issues in the study and application of social support. *Social support and health, 3*, 3-22.
26. Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological bulletin, 98*(2), 310. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>
27. Collison, K. L., Lynam, D. R., Du, T. V., & South, S. C. (2025). Testing a Multidimensional Factor Structure of the Self-Control Scale. *Assessment, 0*(0). <https://doi.org/10.1177/10731911241301473>
28. Connor, D. F., Steingard, R. J., Cunningham, J. A., Anderson, J. J., & Melloni, R. H., Jr. (2004). Proactive and Reactive Aggression in Referred Children and Adolescents. *American Journal of Orthopsychiatry, 74*(2), 129–136. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.74.2.129>
29. Cornell, D. G., Warren, J., Hawk, G., Stafford, E., Oram, G., & Pine, D. (1996). Psychopathy in instrumental and reactive violent offenders. *Journal of consulting and clinical psychology, 64*(4), 783. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.64.4.783>
30. Cuadra, L. E., Jaffe, A. E., Thomas, R., & DiLillo, D. (2014). Child maltreatment and adult criminal behavior: Does criminal thinking explain the association?. *Child abuse & neglect, 38*(8), 1399-1408. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.02.005>
31. Currie, J., & Tekin, E. (2006). Does Child Abuse Cause Crime? *Institute for the Study of Labor: IZA Discussion Paper Series, 2063*. <https://doi.org/10.23668/psycharchives.8975>
32. DeYoung, C. G., & Rueter, A. R. (2010). Impulsivity as a personality trait. *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications, 2*, 485-502.
33. Dinić, B. M., Raine, A., Vujić, A., & van Dongen, J. D. (2022). Cross-cultural Validity of the Reactive-Proactive Aggression Questionnaire Among Adults Across Five Countries. *Journal of interpersonal violence, 37*(9-10), 6261-6283. <https://doi.org/10.1177/0886260520966672>

34. Du, Z., Ji, J., Liu, Q., & Zhuo, Y. (2023). The Effects of Childhood Trauma and Social Support on Individual Depression and Anxiety. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 24, 178-184. <https://doi.org/10.54254/2753-7048/24/20230695>
35. Edleson, J. L. (1999). Children's witnessing of adult domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8), 839-870. <https://doi.org/10.1177/088626099014008004>
36. Fagan, A. A. (2020). Child maltreatment and aggressive behaviors in early adolescence: Evidence of moderation by parent/child relationship quality. *Child Maltreatment*, 25(2), 182-191. <https://doi.org/10.1177/1077559519874401>
37. Fayaz, I. (2019). Child abuse: effects and preventive measures. *The International Journal of Indian Psychology*, 7(2), 871-884. <https://doi.org/10.25215/0702.105>
38. Fite, P., Hesse, D., Hichborn, E., & Baca, S. (2024). Do Symptoms of Depression Moderate the Links Between Reactive and Proactive Aggression and Frequency of Substance Use?. *Child Psychiatry & Human Development*, 1-11. <https://doi.org/10.1007/s10578-024-01763-6>
39. Flores, A., & Charak, R. (2024). Proactive and reactive sibling aggression and their mediating effects on the relationship between exposure to parental violence and adulthood intimate partner violence perpetration. *Child Abuse Review*, 33(6), 70001. <https://doi.org/10.1002/car.70001>
40. Fontaine, R. G. (2007). Disentangling the psychology and law of instrumental and reactive subtypes of aggression. *Psychology, Public Policy, and Law*, 13(2), 143. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.13.2.143>
41. Ford, J. D., Fraleigh, L. A., & Connor, D. F. (2009). Child Abuse and Aggression Among Seriously Emotionally Disturbed Children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 39(1), 25-34. <https://doi.org/10.1080/15374410903401104>
42. Forke, C. M., Myers, R. K., Fein, J. A., Catalozzi, M., Localio, A. R., Wiebe, D. J., & Grisso, J. A. (2018). Witnessing intimate partner violence as a child: How boys and girls model their parents' behaviors in adolescence. *Child Abuse & Neglect*, 84, 241-252. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.07.031>
43. Fuadah, D. Z., Ludyanti, L. N., & Oktaviana, N. A. (2023). The relationship between parental verbal abuse behavior and psychosocial development of school-age children. *Journal of Applied Nursing and Health*, 5(1), 119-129. <https://doi.org/10.55018/janh.v5i1.133>
44. Gao, T., Mei, S., Li, M., Arcy, C. D., & Meng, X. (2022). Roles of psychological distress and social support in the relationship between childhood maltreatment and perceived needs for mental health care. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(15-16), 14089-14116. <https://doi.org/10.1177/08862605211006368>

45. Gillebaart, M. (2018). The 'operational' definition of self-control. *Frontiers in psychology*, 9, 1231 - 1236. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01231>
46. Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503621794>
47. Gottlieb, B. H., & Bergen, A. E. (2010). Social support concepts and measures. *Journal of psychosomatic research*, 69(5), 511-520. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2009.10.001>
48. Guerrero, A. (2022). Law and Violence. *Journal of Ethics and Social Philosophy*, 22(1), 1-34 <https://doi.org/10.26556/jesp.v22i1.1698>
49. Hagger, M. S., Zhang, C. Q., Kangro, E. M., Ries, F., Wang, J. C., Heritage, B., & Chan, D. K. (2021). Trait self-control and self-discipline: Structure, validity, and invariance across national groups. *Current Psychology*, 40, 1015-1030. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-0021-6>
50. Hartman, C. R., & Burgess, A. W. (1989). Sexual abuse of children: Causes and consequences. *Child maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*, 95-128. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511665707.005>
51. Hofmann, W., Friese, M., & Strack, F. (2009). Impulse and self-control from a dual-systems perspective. *Perspectives on psychological science*, 4(2), 162-176. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01116.x>
52. Hubbard, J. A., McAuliffe, M. D., Morrow, M. T., & Romano, L. J. (2010). Reactive and proactive aggression in childhood and adolescence: Precursors, outcomes, processes, experiences, and measurement. *Journal of personality*, 78(1), 95-118. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00610.x>
53. Jackson, Y. (2023). Future directions in child maltreatment research. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 52(4), 578-587. <https://doi.org/10.1080/15374416.2023.2224430>
54. Jambon, M., Colasante, T., Peplak, J., & Malti, T. (2019). Anger, sympathy, and children's reactive and proactive aggression: Testing a differential correlate hypothesis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 47, 1013-1024. <https://doi.org/10.1007/s10802-018-0498-3>
55. James, J., Higgs, T., & Langevin, S. (2020). Reactive and proactive aggression in sexual homicide offenders. *Journal of Criminal Justice*, 71, 101728. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2020.101728>
56. Jeffrey, N. K., & Senn, C. Y. (2024). Gender differences in sexual violence victimization experiences and validity of victimization reports: A think-aloud study. *The Journal of Sex Research*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/00224499.2024.2397496>

57. Jones, M. S., Pierce, H., & Hoffmann, J. P. (2023). Gender differences in adverse childhood experiences, self-control, and delinquency. *Crime & Delinquency*, 69(6-7), 1256-1281. <https://doi.org/10.1177/00111287221134494>
58. Ke, M., Xie, Q., Huang, Y., Li, X., Liu, X., Liu, Z., Bi, T., & Kou, H. (2024). The Effect of Social Support on Aggression Among Male Juvenile Delinquents in China: The Multiple Mediated Role of Trait Mindfulness and Self-Control/impulsivity. *Deviant Behavior*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/01639625.2024.2394817>
59. Kempes, M., Matthys, W., De Vries, H., & Van Engeland, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European child & adolescent psychiatry*, 14, 11-19. <https://doi.org/10.1007/s00787-005-0432-4>
60. Kim, H., & Drake, B. (2018). Child maltreatment risk as a function of poverty and race/ethnicity in the USA. *International journal of epidemiology*, 47(3), 780-787. <https://doi.org/10.1093/ije/dyx280>
61. Kolla, N. J., Malcolm, C., Attard, S., Arenovich, T., Blackwood, N., & Hodgins, S. (2013). Childhood maltreatment and aggressive behaviour in violent offenders with psychopathy. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 58(8), 487-494. <https://doi.org/10.1177/070674371305800808>
62. Koolschijn, M., Janković, M., & Bogaerts, S. (2023). The impact of childhood maltreatment on aggression, criminal risk factors, and treatment trajectories in forensic psychiatric patients. *Frontiers in psychiatry*, 14, 1128020 - 1128034. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1128020>
63. Kotb, F., & Ahmed, S. (2019). Child Abuse and Aggressive Behavior among Primary School Children. *Evidence-Based Nursing Research*, 1(3), 103-103. <https://doi.org/10.47104/ebnrojs3.v1i3.63>
64. Kundakova, M., Rima, D., Atakhanova, G., Temirbolat, N., & Beaver, K. M. (2022). Does self-control predict crime, delinquency, and victimization in immigrants? A longitudinal analysis. *Journal of interpersonal violence*, 37(11-12), 8534-8558. <https://doi.org/10.1177/0886260520976215>
65. Kwak, H., & Kim, E. K. (2022). The role of low self-control and risky lifestyles in criminal victimization: A study of adolescents in South Korea. *International journal of environmental research and public health*, 19(18), 11500 - 11515. <https://doi.org/10.3390/ijerph191811500>

66. LeCroy, C. W., & Milligan-LeCroy, S. (2020). Public perceptions of child maltreatment: A national convenience sample. *Children and Youth Services Review, 119*, 105677. <https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2020.105677>
67. Li, W., Yang, J., Gao, L., & Wang, X. (2022). Childhood maltreatment and adolescents' aggression: a moderated mediation model of callous-unemotional traits and friendship quality. *Child maltreatment, 27*(4), 683-692. <https://doi.org/10.1177/10775595211046550>
68. Li, X., Wang, Y., Li, J., Tang, J., Zhang, J., Wang, M., & Jiang, S. (2022). Violence exposure across multiple contexts as predictors of reactive and proactive aggression in Chinese preadolescents. *Aggressive behavior, 48*(3), 319-330. <https://doi.org/10.1002/ab.22016>
69. Lickley, R. A., & Sebastian, C. L. (2018). The neural basis of reactive aggression and its development in adolescence. *Psychology, Crime & Law, 24*(3), 313-333. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2017.1420187>
70. Lin, N., Ensel, W. M., Simeone, R. S., & Kuo, W. (1979). Social Support, Stressful Life Events, and Illness: A Model and an Empirical Test. *Journal of Health and Social Behavior, 20*(2), 108. <https://doi.org/10.2307/2136433>
71. Liu, X. (2023). Connection Between Child Maltreatment and Adult Criminal Involvement. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media, 9*(1), 368-373 <https://doi.org/10.54254/2753-7048/9/20230267>
72. Lloyd, M. (2018). Domestic violence and education: Examining the impact of domestic violence on young children, children, and young people and the potential role of schools. *Frontiers in psychology, 9*, 2094-2105. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02094>
73. Mahmud, A., Andi Agustang, A. A., Adam, A., & Obie, M. (2020). Verbal abuse of parents in urban poor families. *International Journal of Science and Technology, 7*(5), 237-245. <https://doi.org/10.32628/IJSRST207541>
74. Maloney, P. W., Grawitch, M. J., & Barber, L. K. (2012). The multi-factor structure of the Brief Self-Control Scale: Discriminant validity of restraint and impulsivity. *Journal of Research in Personality, 46*(1), 111-115. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.10.001>
75. Maneiro, L., Argudo, A., & Gómez-Fraguela, X. A. (2024). Distinctiveness of reactive and proactive aggression from a variable-and person-based approach in juvenile offenders and community youth. *Child Psychiatry & Human Development, 55*(5), 1155-1166. <https://doi.org/10.1007/s10578-022-01479-5>

76. Maneiro, L., Cutrín, O., & Gómez-Fraguela, X. A. (2020). Gender differences in the personality correlates of reactive and proactive aggression in a Spanish sample of young adults. *Journal of interpersonal violence, 37*(7-8), 4082-4107. <https://doi.org/10.1177/0886260520957697>
77. McAuliffe, M. D., Hubbard, J. A., Rubin, R. M., Morrow, M. T., & Dearing, K. F. (2006). Reactive and proactive aggression: Stability of constructs and relations to correlates. *The Journal of Genetic Psychology, 167*(4), 365-382. <https://doi.org/10.3200/GNTP.167.4.365-382>
78. McCoy, M.L., & Keen, S.M. (2022). *Child Abuse and Neglect (3rd ed.)*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429356353>
79. McRae, E. M., Stoppelbein, L., O’Kelley, S. E., Fite, P., & Smith, S. B. (2021). An examination of post-traumatic stress symptoms and aggression among children with a history of adverse childhood experiences. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 43*, 657-670. <https://doi.org/10.1007/s10862-021-09884-1>
80. Meijers, J., Harte, J. M., Meynen, G., Cuijpers, P., & Scherder, E. J. (2018). Reduced self-control after 3 months of imprisonment; a pilot study. *Frontiers in Psychology, 9*, 325231-325238. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00069>
81. Myers, T. D. W., Salcedo, A., Frick, P. J., Ray, J. V., Thornton, L. C., Steinberg, L., & Cauffman, E. (2018). Understanding the link between exposure to violence and aggression in justice-involved adolescents. *Development and Psychopathology, 30*(2), 593-603. <https://doi.org/10.1017/S0954579417001134>
82. Mihalic, S. W., & Elliott, D. (1997). A social learning theory model of marital violence. *Journal of Family Violence, 12*(1), 21–47. <https://doi.org/10.1023/A:1021941816102>
83. Moeller, F. G., Barratt, E. S., Dougherty, D. M., Schmitz, J. M., & Swann, A. C. (2001). Psychiatric aspects of impulsivity. *American journal of psychiatry, 158*(11), 1783-1793. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.158.11.1783>
84. Moore, C. C., Hubbard, J. A., Bookhout, M. K., & Mlawer, F. (2019). Relations between reactive and proactive aggression and daily emotions in adolescents. *Journal of abnormal child psychology, 47*, 1495-1507. <https://doi.org/10.1007/s10802-019-00533-6>
85. Moore, E., Gaskin, C., & Indig, D. (2013). Childhood maltreatment and post-traumatic stress disorder among incarcerated young offenders. *Child abuse & neglect, 37*(10), 861-870. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.07.012>
86. Moore, S. M., Welsh, M. C., & Peterson, E. (2020). History of childhood maltreatment: Associations with aggression and college outcomes. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 29*(1), 111-128. <https://doi.org/10.1080/10926771.2019.1637989>

87. Muela, A., Arana, E. D., Barandiaran, A., Larrea, I., Vitoria, J. R., & Muela, A. (2012). Definition, incidence and psychopathological consequences of child abuse and neglect. *Child Abuse and Neglect—A Multidimensional Approach*, 2-20. <https://doi.org/10.5772/46135>
88. Murray-Close, D., & Ostrov, J. M. (2009). A longitudinal study of forms and functions of aggressive behavior in early childhood. *Child Development*, 80(3), 828-842. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01300.x>
89. Noh, C. H. C., & Talaat, W. I. A. W. (2012). Verbal abuse on children: Does it amount to child abuse under the Malaysian law?. *Asian Social Science*, 8(6), 224-230. <http://dx.doi.org/10.5539/ass.v8n6p224>
90. Papalia, N., Luebbers, S., & Ogloff, J. R. (2018). Child sexual abuse and the propensity to engage in criminal behaviour: A critical review and examination of moderating factors. *Aggression and violent behavior*, 43, 71-89. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.10.007>
91. Pechorro, P., DeLisi, M., Abrunhosa Gonçalves, R., & Pedro Oliveira, J. (2021). The role of low self-control as a mediator between trauma and antisociality/criminality in youth. *International journal of environmental research and public health*, 18(2), 567-578. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020567>
92. Piechurska-Kuciel, E. (2017). The role of social support systems in adolescent foreign language learning. *Theory and Practice of Second Language Acquisition*, 3(2), 11-28. <https://doi.org/10.31261/tapsla>
93. Pulkkinen, L. (1996). Proactive and reactive aggression in early adolescence as precursors to anti- and prosocial behavior in young adults. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(4), 241-257. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:4<241::AID-AB1>3.0.CO;2-O](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:4<241::AID-AB1>3.0.CO;2-O)
94. Purbaningsih, E. S., Muadi, M., & Kamila, S. (2024). Social Support and The Risk of Aggressive Behavior among Adolescents in Cirebon City. *Journal of World Science*, 3(12), 1690-1698. <https://doi.org/10.58344/jws.v3i12.1249>
95. Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M., & Liu, J. (2006). The reactive–proactive aggression questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 32(2), 159-171. <https://doi.org/10.1002/ab.20115>

96. Ran, G., Zhang, Q., Zhang, Q., Li, J., & Chen, J. (2023). The association between child abuse and aggressive behavior: A three-level meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse, 24*(5), 3461-3475. <https://doi.org/10.1177/15248380221129596>
97. Richey, A., Brown, S., Fite, P. J., & Bortolato, M. (2016). The role of hostile attributions in the associations between child maltreatment and reactive and proactive aggression. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 25*(10), 1043-1057. <https://doi.org/10.1080/10926771.2016.1231148>
98. Rodriguez, C. M., & Gonzalez, S. (2019). Child Physical Abuse and Neglect. *The Encyclopedia of Child and Adolescent Development, 1-11*. <https://doi.org/10.1002/9781119171492.wecad224>
99. Salmivalli, C., & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 28*(1), 30-44. <https://doi.org/10.1002/ab.90004>
100. Samadifard, H. R., & Sadri Damirchi, E. (2018). The relationship between perception of social interaction, perceived social support and social acceptance with aggression among adolescents. *Journal of Research and Health, 8*(1), 38-46. <https://doi.org/10.29252/acadpub.jrh.8.1.38>
101. Scalco, M. D., Colder, C. R., Hawk Jr, L. W., Read, J. P., Wiczorek, W. F., & Lengua, L. J. (2014). Internalizing and externalizing problem behavior and early adolescent substance use: a test of a latent variable interaction and conditional indirect effects. *Psychology of Addictive Behaviors, 28*(3), 828-840. <https://doi.org/10.1037/a0035805>
102. Schwarzer, N. H., Nolte, T., Fonagy, P., & Gingelmaier, S. (2021). Mentalizing mediates the association between emotional abuse in childhood and potential for aggression in non-clinical adults. *Child abuse & neglect, 115*, 105018-105057. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105018>
103. Schwarzer, R., & Leppin, A. (1991). Social Support and Health: A Theoretical and Empirical Overview. *Journal of Social and Personal Relationships, 8*(1), 99-127. <https://doi.org/10.1177/0265407591081005>
104. Şenkal Ertürk, İ., Kahya, Y., & Gör, N. (2020). Childhood emotional maltreatment and aggression: The mediator role of the early maladaptive schema domains and difficulties in emotion regulation. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 29*(1), 92-110. <https://doi.org/10.1080/10926771.2018.1541493>
105. Sheshkin, D.J. (2004). *Handbook of Parametric and Nonparametric Statistical Procedures (3rd Ed.)*. Boca Raton FL: Chapman & Hall/CRC.

106. Shumaker, S. A., & Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: closing conceptual gaps. *Journal of Social Issues*, 40 (4), 11–36. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1984.tb01105.x>
107. Silvern, L., & Griese, B. (2012). Multiple types of child maltreatment, posttraumatic stress, dissociative symptoms, and reactive aggression among adolescent criminal offenders. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 5, 88-101. <https://doi.org/10.1080/19361521.2012.671799>
108. Stevens, J. R., & Stephens, D. W. (2010). The adaptive nature of impulsivity. *Impulsivity: The behavioral and neurological science of discounting.*, 361-387. <https://doi.org/10.1037/12069-013>
109. Su, Y., Meng, X., Yang, G., & D'Arcy, C. (2022). The relationship between childhood maltreatment and mental health problems: coping strategies and social support act as mediators. *BMC psychiatry*, 22(1), 359-370 <https://doi.org/10.1186/s12888-022-04001-2>
110. Szegal, B. (1985). Stages in the development of aggressive behavior in early childhood. *Aggressive behavior*, 11(4), 315-321. [https://doi.org/10.1002/1098-2337\(1985\)11:4<315::AID-AB2480110406>3.0.CO;2-U](https://doi.org/10.1002/1098-2337(1985)11:4<315::AID-AB2480110406>3.0.CO;2-U)
111. Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success. *Journal of Personality*, 72(2), 271–324. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x>
112. Teicher, M. H., & Parigger, A. (2015). The ‘Maltreatment and Abuse Chronology of Exposure’(MACE) scale for the retrospective assessment of abuse and neglect during development. *PLoS one*, 10(2), 0117423. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0117423>
113. UNICEF. (2024). *Nearly 400 million young children worldwide regularly experience violent discipline at home.* <https://www.unicef.org/press-releases/nearly-400-million-young-children-worldwide-regularly-experience-violent-discipline>
114. Van Horne, B. S., Caughy, M. O., Canfield, M., Case, A. P., Greeley, C. S., Morgan, R., & Mitchell, L. E. (2018). First-time maltreatment in children ages 2–10 with and without specific birth defects: A population–based study. *Child Abuse & Neglect*, 84, 53–63. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.07.003>
115. Verhoef, R. E., Alsem, S. C., Verhulp, E. E., & De Castro, B. O. (2019). Hostile intent attribution and aggressive behavior in children revisited: A meta-analysis. *Child development*, 90(5), 525-547. <https://doi.org/10.1111/cdev.13255>

116. Walters, G. D. (2020a). Predicting future intimate partner violence with past intimate partner violence: The moderating role of proactive and reactive criminal thinking. *Criminal justice and behavior*, 47(8), 943-955. <https://doi.org/10.1177/0093854820921549>
117. Walters, G. D. (2020b). Assessing the proactive and reactive dimensions of criminal thought process: Divergent patterns of correlation with variable-and person-level measures of criminal risk and future outcome. *Journal of Personality Assessment*, 102(2), 223-230. <https://doi.org/10.1080/00223891.2018.1508469>
118. Woehrle, L., Retz-Junginger, P., Retz, W., & Barra, S. (2022). The Maltreatment–Aggression Link among Prosecuted Males: What about Psychopathy?. *International journal of environmental research and public health*, 19(15), 9584-9599. <https://doi.org/10.22028/D291-37037>
119. Xie, Q., Bi, T., Du, Y., Kou, H., & Yang, B. (2020). Childhood maltreatment is associated with aggression among male juvenile delinquents in China: The mediating effects of callous-unemotional traits and self-control. *Frontiers in psychology*, 11, 1373-1386. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01373>
120. Zar, J.H. (1999). *Biostatistical Analysis* (4th Ed.). Upper Saddle River NJ: Prentice Hall.
121. Zhu, W., Chen, Y., & Xia, L.-X. (2020). Childhood maltreatment and aggression: The mediating roles of hostile attribution bias and anger rumination. *Personality and Individual Differences*, 162, 110007-110014. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110007>
122. Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of personality assessment*, 52(1), 30-41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

SANTRAUKA

Vaikystėje patirto smurto sąsajos su agresija ir savikontrolė nuteistųjų ir bendros populiacijos imtyse. Šio tyrimo tikslas - nustatyti sąsajas tarp vaikystėje patirto smurto, agresijos, savikontrolės ir nusikalstamo elgesio. Tyrime sudarytos dvi imtys: nuteistųjų ir bendros populiacijos. Nuteistųjų imtį sudarė 100 tyrimo dalyvių. Bendros populiacijos imties tyrimo dalyvių skaičius – 174. Tyrime naudojamos 4 skalės: Netinkamo elgesio ir smurto poveikio chronologijos skalė; Reaktyvios ir proaktyvios agresijos klausimynas; Trumpoji savikontrolės skalė - 8 elementų versija; Daugiamatė suvokiamos socialinės paramos skalė. Gauti tyrimo rezultatai: nuteistųjų imtyje visos vaikystėje patirto smurto dimensijos statistiškai reikšmingai teigiamai susijusios su reaktyvia ir proaktyvia agresija. Bendros populiacijos imtyje rastas statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys, tarp visų vaikystėje patirto smurto dimensijų ir reaktyvios agresijos bei tik statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp fizinio, verbalinio ir matyto smurto tarp tėvų bei proaktyvios agresijos. Vienintelis reikšmingas koreliacijų skirtumas tarp imčių: vaikystėje patirto seksualinio smurto ir matyto smurto tarp tėvų sąsajos su proaktyvia agresija ir ryšys stipresnis nuteistųjų imtyje. Taip pat už smurtinį ir nesmurtinį nusikalstamą elgesį nuteistų asmenų reaktyvios ir proaktyvios agresijos lygiai statistiškai reikšmingai nesiskiria. Atlikus moderacinę analizę, vienintelė reikšminga moderacija su socialine parama nuteistųjų imtyje – tarp vaikystėje matyto smurto ir reaktyvios agresijos, o bendros populiacijos imtyje - tarp vaikystėje patirto fizinio, verbalinio, seksualinio, matyto smurto tarp tėvų ir proaktyvios agresijos. Taip pat nustatyta, kad mažėjant savikontrolės lygiui didėja tikimybė nusikalsti.

Raktiniai žodžiai: *Vaikystėje patirtas smurtas, reaktyvi ir proaktyvi agresija, socialinė parama, nusikalstamas elgesys, savikontrolė*

SUMMARY

Associations of childhood abuse with aggression and self-control in convicted and general population groups. The aim of this study is to establish the associations between childhood abuse, aggression, self-control and criminal behaviour. The study consists of two samples: convicts and the general population. The sample of convicts consisted of 100 participants, in the general population sample - 174. The four scales used in the study: Chronology of Abuse and Violence Exposure Scale; Reactive and Proactive Aggression Questionnaire; Short Self-Control Scale - 8-item version; and Multidimensional Perceived Social Support Scale. The results of the study: in the sample of convicted prisoners, all dimensions of childhood abuse were significantly positively related to reactive and proactive aggression. In the general population sample, a significant positive relationship was found between all dimensions of childhood abuse and reactive aggression, and only a significant positive relationship was found between physical, verbal and witnessed parental abuse and proactive aggression. The only significant difference in correlations between the samples - association of child sexual abuse and witnessed parental abuse with proactive aggression, which is stronger in the convicted sample. Also, there is no significant difference in the levels of reactive and proactive aggression between those convicted of violent and non-violent criminal behaviour. In the moderation analysis, the only significant moderation with social support in the sample of convicted offenders is between childhood abuse and reactive aggression. In sample of the general population between childhood physical, verbal, sexual, and perceived parental abuse and proactive aggression. It was also found that the likelihood of criminal behavior increases with decreasing levels of self-control.

Keywords: *childhood abuse, reactive and proactive aggression, social support, criminal behaviour, self-control*